

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

2021

Ondřej Lepař

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Ústav speciálně pedagogických studií

Bakalářská práce

Ondřej Lepař

„Kriminalita dětí a mladistvých v prostředí ústavní
výchovy“

Olomouc 2021

vedoucí práce: PhDr. Martin Nasswetter

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou bakalářskou práci vypracoval samostatně a všechny citace a prameny řádně vyznačil v textu. Veškerou použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Lutíně dne 16. 4. 2023

.....
Ondřej Lepář

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Martinu Nasswetrovi za jeho podnětné připomínky, drahocenný čas a ochotu podílet se na tvorbě této práce.

Děkuji řediteli a vychovatelům zařízení ústavní výchovy, ve kterých jsem prováděl výzkum.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Ondřej Lepař
Katedra:	Katedra speciálně pedagogických studií
Vedoucí práce:	PhDr. Martin Nasswetter
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	„Kriminalita dětí a mladistvých v prostředí ústavní výchovy“
Název v angličtině:	"Child and juvenile crime in constitutional education settings"
Anotace práce:	Bakalářská práce je zaměřena na problematiku kriminality v zařízeních ústavní výchovy. Cílem práce je vyhodnotit aktuální kriminality páchané mladistvými v těchto zařízeních a následná rizika pro společnost. Teoretická část popisuje příčiny vzniku kriminality mládeže, jejich trestní odpovědností a možnostmi jejich následného potrestání. Také se zabývá prevencí a řešením tohoto patologického jevu. Dále se teoretická část věnuje problematice dětských domovů a výchovných ústavů. Praktická část analyzuje výskyt kriminality ve zkoumaných výchovných ústavech. Podle zjištěných výsledků z dotazníkového šetření docházíme k názoru, že kriminalita v těchto typech zařízení je velkým problémem, který se musí začít neodkladně řešit.
Klíčová slova:	kriminalita mládeže, delikvence, trestný čin, sociálně patologické jevy, rizika, prevence, ústavní výchova
Anotace v angličtině:	The Bachelor's work is focused on the issue of criminality in constitutional education facilities. The aim of the work is to assess the current criminality committed by juveniles in these establishments and the subsequent risks to society. The theoretical section describes the causes of youth crime, their criminal responsibility and the possibilities for their subsequent punishment. It also looks at preventing and addressing this pathological phenomenon. Furthermore, the theoretical section is devoted to the issue of children's homes and educational institutes. The practical part analyses the incidence of crime in the educational institutes examined. According to the findings of the questionnaire investigation, we are of the view that crime in these types of establishments is a major problem which must start to be addressed urgently.
Klíčová slova v angličtině:	youth crime, delinquency, offence, social pathologies, risks, prevention, constitutional education

Přílohy vázané v práci:	Dotazník zaměřený na kriminalitu dětí a mladistvých v ústavních zařízeních
Rozsah práce:	60 stran
Jazyk práce:	Český jazyk

Obsah

ANOTACE	4
Úvod	7
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 PROBLEMATIKA KRIMINALITY MLÁDEŽE	10
1.1 Terminologické vymezení.....	Chyba! Záložka není definována.
1.2 Motivy a příčiny.....	12
1.3 Mladiství a trestní odpovědnost.....	12
1.4 Možnosti trestů.....	14
1.5 Rizikové kriminogenní faktory.....	18
2 PREVENCE KRIMINALITY	20
2.1 Možnosti prevence kriminality.....	21
2.2 Systém prevence rizikového chování ve školství.....	21
2.3 Metody prevence kriminality v ústavních zařízeních.....	24
3 ÚSTAVNÍ ZAŘÍZENÍ A KRIMINALITA	26
3.1 Výchova v rodině kontra ústavní výchova.....	26
3.2 Dětské domovy a výchovné ústavy jako zařízení náhradní rodinné péče.....	27
3.3 Ochranná výchova jako opatření udělené soudem.....	30
3.4 Problematika kriminality v dětských domovech a výchovných ústavech.....	31
3.5 Způsoby zkvalitnění péče o děti a mládež v zařízeních pro výkon ústavní výchovy.....	33
PRAKTICKÁ ČÁST	68
4 PROJEKT PRŮZKUMU	35
4.1 Cíl průzkumu.....	35
4.2 Pracovní hypotézy.....	35
4.3 Metody sběru dat a tvorby databáze.....	36
4.4 Průzkumný soubor.....	37
4.5 Podmínky a průběh průzkumu.....	38
5 INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT	40
5.1 Odpovědi na jednotlivé otázky z dotazníkového šetření v tabulkách.....	40
5.2 Posouzení platnosti stanovených hypotéz.....	48
5.3 Interpretace.....	49
Závěr	52
Seznam použité literatury a zdrojů	53
Seznam zkratk a symbolů	56

Seznam obrázků	57
Seznam grafů	58
Seznam tabulek.....	59
Seznam příloh	60

Úvod

Motto:

„Největší agrese vzniká mezi nejbližšími živočišnými druhy.“

Charles Darwin

Bakalářská práce s názvem „Kriminalita dětí a mladistvých v prostředí ústavní výchovy“ svým zadáním řeší aktuální problematiku kriminality mládeže a související sociálně-patologické jevy, které tento druh kriminality doprovází nebo jsou do jisté míry i její příčinou. Kriminalita mládeže je celospolečenské téma, které vždy v jistých časových intervalech rezonuje společností mnohem více než obvykle. O různých vážných případech kriminálního chování dětí a mládeže se často dozvídáme téměř denně z různých médií.

Téma své závěrečné práce zaměřené na problémové chování dětí v ústavních zařízeních – kriminalitu jsem si vybral záměrně. Pracoval jsem necelý rok jako vychovatel ve Výchovném ústavu Dřevohostice. Poté jsem změnil školské zařízení a již několik let pracuji jako vychovatel v Dětském diagnostickém ústavu Olomouc – Svatý Kopeček. Zkušenosti a poznatky ze své letité praxe jsem i tímto prohloubil, ucelil a vypracoval do konečné podoby mé bakalářské práce.

Kriminalita jako taková je velmi závažným a v posledních letech často rozšířeným jevem. Problematika kriminality mládeže je pro novináře značně atraktivní. Média sice na veřejnost dostatečně doslova „chrlí“ spoustu zpráv s touto problematikou, nicméně veřejnost má často velmi zkreslené představy o tom, jakým způsobem ke kriminalitě dochází a v celkovém kontextu, jaké jsou v podstatě možnosti jejího řešení v kontextu s mladistvými. Jejich detailní popis často způsobuje u prosociálně nastaveného obyvatelstva naprosté zděšení, čeho všeho jsou děti, mládež a celkově lidé s narušenými vztahy schopni.

Je prokázáno, že různé typy kriminálního chování jsou součástí života dětí a mládeže ve školských zařízeních. Můžeme se s ním setkat jak v zařízení pro výkon ústavní výchovy, tak i klasických školách a učňovských zařízeních. ať už se jedná o školy, učňovská zařízení či

zařízení ústavní výchovy. Bohužel díky pozorování musím zmínit, že velkým problémem podporujícím tento negativní společenský jev je přehlížení, bagatelizování, nepotrestání či vůbec si nepřipouštění reality některými pedagogy. Značnou měrou ke všemu také negativně napomáhají sociální sítě, ke kterým mají bohužel často přístup i mladší děti.

Kriminalita ať už je v jakékoliv formě má vždy destruktivní dopad na společenské vztahy, a v podstatě celkově na společnost jako takovou. Tragickým poznatkem je, že v poslední době kromě agresivity dětí a mládeže značně vzrostlo i k jejímu pasivnímu přihlížení od přítomných. Nežádka si děti (i velmi mladší věkové kategorie) a mládež „pro zábavu“ různé agresivní situace natáčejí na mobilní telefony a následně je sdílí s jinými na sociálních sítích. Tyto konflikty mezi dětmi a mládeží mohou pak být vnímány jako násilné trestné činy.

Rodina a rodinné zázemí značně ovlivňuje chování dětí ve společnosti, protože si z něj odnášejí své vzory pro chování a vztahy ve společnosti. Špatné vzory chování a celkově nevhodné rodinné prostředí mohou děti hluboce poznamenat. Pokud se tedy vyskytnou v rámci výchovy potíže, jsou děti z problémových rodin umísťovány na základě rozhodnutí soudu do dětských domovů (DD), výchovných ústavů (VÚ) nebo středisek výchovné péče (SVČ)

Bakalářská práce má teoretický a empirický cíl. Teoretickým cílem je ucelit dostupné poznatky o kriminalitě, především se zaměřením na mladistvé umístěné v zařízení ústavní výchovy. Empirický cíl práce je zaměřen na zjištění stavu výskytu tohoto patologického jevu ve vybraných zařízeních.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou, které jsou dále rozděleny do příslušných kapitol.

Teoretickou část bakalářské práce jsem rozdělil do tří kapitol. V první kapitole jsem se zaměřil na vymezení pojmu kriminalita, jejího původu a jejích příčin. Snažil jsem se vykreslit různé pohledy na mladistvé a jejich trestní odpovědnost, jaké jsou možnosti trestů a spouštěcí mechanismy delikventního chování. V druhé kapitole popisují možnosti prevence, systém prevence rizikového chování ve školství a metody prevence v zařízeních pro výkon ústavní výchovy. Třetí kapitola se zabývá problematikou kriminality v zařízeních ústavní výchovy, tedy v dětských domovech a výchovných ústavech.

Praktickou část závěrečné práce tvoří dvě kapitoly. Čtvrtá kapitola se zaměřuje na cíl průzkumu, jeho podmínky, pracovními hypotézy, metodu dotazníku a průzkumným soubor.

V poslední kapitole nalezneme interpretaci získaných dat, posouzení platnosti stanovených hypotéz. Zahrnuje četnost odpovědí na jednotlivé otázky do tabulek, odpovědi na otázky formulované v dílčích cílech a interpretaci výsledků dotazníkového šetření v dotazovaných zařízeních ústavní výchovy. Pro srovnání byl proveden průzkum v zařízení pro výkon ústavní výchovy, pod který spadají i další odloučená pracoviště pro děti vyžadující soustavnou intenzivní individuální péči.

TEORETICKÁ ČÁST

1 PROBLEMATIKA KRIMINALITY MLÁDEŽE

V první kapitole se zaměřím na problematiku kriminality mládeže v rámci celkového pohledu a pokusím se vysvětlit související pojmy, její motivy a příčiny. Nastíním proces vzniku a vývoje tohoto negativního jevu, zaměřím se na mladistvé v kontextu s jejich trestní odpovědností. Zmíním možnosti trestů a také spouštěcí mechanismy delikventního chování.

Poruchy v chování u dětí se mohou projevovat například neplněním školní docházky nebo sníženou schopností navazovat nebo udržovat mezilidské vztahy. Tato práce je zaměřena na ty děti a mládež, jež se projevují výrazně agresivně nebo jinak nebezpečně ve vztahu ke svému okolí, a které tedy i v rámci institucionální péče vyžadují speciální práci právě s těmito ohrožujícími projevy. Jedná se ale pouze o úzký výběr (vzorek).

Podle Matouška (2013) je termín „delikvence“ odvozený z latinského slova *delinques*, které označovalo někoho, kdo se dopustil přestupku. Definice delikvence dospívajících: „Všechny typy jednání mládeže, jež porušují sociální normy chráněné právními předpisy včetně přestupků, ve stejném smyslu se užívá výraz delikventní chování mládeže“ (Matoušek, O. Mládež a delikvence. 2013, s. 315)

Za *delikventní děti a mládež* jsou v této práci pokládány děti zneužitá k páčání trestné činnosti. Jedná se většinou o agresivitu, zneužívání návykových látek, sexuální delikvenci nebo přestupky proti zákonu. Tyto děti jsou většinou k páčání trestné činnosti donuceny pod různou formou nátlaku. Může se jednat o nepřímé pachatelství, kdy je trestná činnost organizovaná dospělou osobou či staršími dětmi. Dále jde o trestnou činnost pro zajištění základních životních potřeb (dítě na útěku, dítě bez domova, dítě v pozici živitele rodiny) ale v neposlední řadě mohou samozřejmě děti také páchat trestnou činnost účelově.

Všichni lidé by měli postupně již od dětství nést odpovědnost za své chování a mít vždy určitý náhled na případné následky svých činů, včetně možných nepříjemných dopadů a trestů. Většina delikventů má tendenci pouze logicky přemýšlet o způsobu dosažení svých cílů, nicméně následky si nepřipouští.

Matoušek (2013) rozděluje delikvenci na tři skupiny podle samotného věku pachatelů na dětskou prekriminalitu, juvenilní delikvenci a kriminalitu dospělých.

V rámci prekriminality jsou činy prvopachatelnů ve věku 8 – 15 let charakterizovány jako přečiny bez větší společenské závažnosti. Ve větších městech se ale již i v tak útlém věku můžeme setkat s agresivitou, krádežemi a v posledních letech bohužel i závislostmi. Osoby mladší patnácti let nejsou trestně odpovědné, spáchá-li však dítě mezi dvanáctým až patnáctým rokem věku čin, za který lze dle trestního zákona uložit výjimečný trest, může se takovému jedinci uložit v občansko-právním řízení tzv. *ochranná výchova*, kterou uloží příslušný soud. (Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže))

Juvenilní delikvence znamená závažnější přestupky či trestné činy osob ve věku 15 – 18 let. Tito mladí lidé těsně před prahem dospělosti ještě nemají ukončený morální vývoj, jejich osobnostní rysy se stále formují a jsou zatím sociálně nezralí. Jedná se tedy většinou o jedince s ukončeným základním vzděláním bez další kvalifikace – ze zákona jsou trestně odpovědné s jistým omezením. (Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže))

Kriminalita dospělých je způsobována osobami staršími 18 let. Pokud se ale jedná o tzv. mladé dospělé (od 18 do 24 let), tak v tom případě by měli být jejich duševní vývoj ve vězení ovlivňován spíše pedagogickými snahami.

1.1 Terminologické vymezení

Podle Zoubkové (2012) samotný pojem kriminalita vychází z latinského slova „*criminalis*“ (zločinný), který je vnímán jako souhrn sociálně negativních jevů vymezených v trestních předpisech. Z širšího pojetí můžeme sociálně patologické jevy vnímat jako neslučitelné s morálními hodnotami v dané společnosti. Jejich porušení ale není postižitelné v rámci zákona a trestního práva. (Zoubková I., 2012, s. 11).

Mladým lidem nabízí reklama spoustu „nepostradatelných věcí“ na trhu, ovšem jejich dosažení je reálně pouze pro část populace z horních pater sociálního žebříčku. Dnešní svět je plný lákavých požitků, zábavy, možností a materiálních hodnot. Ne všichni mladí lidé se však v tomto rychle se měnícím světě dokáží skvěle orientovat a se snadno dostávají na scestí a delikvenci. Delikventním aktem se rozumí čin, který znamená porušení trestního řádu a vedl by k soudu, pokud by byl spáchán dospělým. (Večerka K. a kol., 2014, s. 3)

Dle Koláře (2011) je agresivní chování v rámci biologické podmíněnosti propojeno s hormonálním systémem (vliv pohlavních hormonů), má genetický základ a je vázáno především na mužské příbuzné. K charakteristickým rysům delikventní osobnosti patří *zvýšená hodnota psychopatie a snížené hodnoty sociability*. Škála psychopatie je v tomto smyslu myšlena spíše odklon osobnosti od sociálních morem než míru psychopatičnosti osobnosti.

1.2 Motivy a příčiny

Jako závažný fenomén dnešní doby se jeví tzv. mediální násilí, které často svádí k přímému napodobování a negativně ovlivňuje citový život dítěte. Některé děti pod jeho vlivem inklinují k napodobování agrese. (Webster-Doyle, 2012)

Každý den mohou v televizi či na internetu zhlédnout spoustu druhů násilí či nevhodného chování. To vše mohou začít napodobovat a jedná se tedy o jeden z možných spouštěčů. Dítě si pozorováním takového chování mění své morální hodnoty a celkovou toleranci k násilí. Pokud mládež či jejich přátelé nemají zevnitřněny vhodné normy, zásady a hodnoty společnosti jsou nesprávně zakotveny – je zde ideální podhoubí pro vznik delikventního chování. (Kolář, 2011)

Důvodem páchaní trestné činnosti mohou být od krátkodobé reakce na pocity nejistoty, vlastní nedostatečnosti, aktuální zátěž (rozvod rodičů) nebo třeba o citové narušení z rodiny, materiální nedostatek. Některé děti neumějí projevovat city, neznají svou vlastní lidskou hodnotu a pocházejí z rodin kde se projevy slušného chování či odhalení různých slabostí nebo zranitelnosti nikdy netolerovaly. (Webster-Doyle, 2012)

1.3 Mladiství a trestní odpovědnost

Podle principu subsidiarity musí stát uplatňovat prostředky trestního práva zdrženlivě, pouze pokud jiné právní prostředky selhávají. Trest odnětí svobody je vnímán jako poslední možnost. V tomto smyslu se u osob ve věku 15 – 18 let předpokládá, že je šance na nápravu. Jsou proto často rozhodnutím soudu umístěni do prostředí, které jim nabízí možnost takové nápravy, ve smyslu přípravy se na řádný samostatný život a bez následků zanedbané výchovy. Tyto kroky snižují přetíženost justice, odlehčí systému a v neposlední řadě působí jako prevence trestné činnosti.

Podle zákona může soud uložit spektrum trestních opatření, od obecně prospěšných prací, přes propadnutí majetku nebo různá omezení, až po nepodmíněný trest odnětí svobody. Trest nepodmíněného odnětí svobody lze uložit pouze v případě, že veškerá jiná opatření, která by měla vést k nápravě mladistvého, selhávají. Oproti dospělým je v takovém případě trestní sazba snížena na polovinu, v případě, že by zákon u dospělého umožňoval výjimečný trest, může být mladistvý odsouzen až na deset let vězení. Mezi trestné činy, pro které byli mladiství přijati do vazby, patří loupež, vražda, úmyslné ublížení na zdraví. Věznice pro mladistvé jsou oddělené od věznic pro dospělé. (Večerka K. a kol., 2014, s. 22)

V případě dětí mladších patnácti let probíhá řízení podle občanského zákoníku. Dítěti může být uložen dohled kurátora (neboli probačního úředníka), v současnosti také zařazení do výchovného programu ve středisku výchovné péče nebo ochranná výchova, a to v případě, že dítě mladší patnácti let spáchá přečin, za který by v případě zletilého bylo možné uložit výjimečný trest. Chlapci páchají protiprávní činy ve větším rozsahu než dívky a rovněž jejich činy jsou závažnější. Dívky se dopouštějí méně závažnějších protiprávních činů, zejména krádeží. Některé trestné činy jsou pro mladé velmi příznačné, např. tzv. sprejerství. Tento druh vandalismu lze zařadit do tzv. „delikvence z nudy“. Typické je bezmyšlenkovité a nahodilé popsání veřejnosti běžně dostupných věcí, např. sedaček v autobuse nebo zastávek, nejčastěji fixem – ostatně jak to lze zcela běžně vidět na „každém rohu“ při cestování hromadnou dopravou (Večerka K. a kol., 2014, s. 24)

Zásadním znakem kriminality mládeže je *skupinovost*, individualisti jsou v tomto směru spíše výjimkou. Dvojice či vícečetné oboupohlavní skupiny dávají pocit anonymity. Naopak charakteristické jsou dvojice či početnější skupiny složené z obou pohlaví, které svým členům poskytují pocit anonymity. Party mladých delikventů se tedy většinou tvoří nejdříve za účelem společného trávení volného času a pro své následné aktivity (např. pití alkoholu, užívání drog, vytváření graffiti) získávají finanční prostředky trestnou činností, popř. je samotná trestná činnost zdrojem vyhledávaného adrenalinu (Večerka K. a kol., 2014, s. 66-67).

Trestná činnost mládeže je impulsivní, bez jakéhokoliv plánování a přípravy (chybně vybrané místo či pomůcky k trestné činnosti). Mladí mají tendenci se chlubit na sociálních sítích, a proto bývají rychle dopadeni. K tomuto účelu zpravidla využijí některou ze sociálních sítí, např. META, Instagram, TIK TOK nebo YouTube.

1.4 Možnosti trestů

Tato problematika je upravena v § 9 a násl. zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. K dispozici je spektrum výchovných, ochranných a trestních opatření. Mladistvému lze uložit od obecně prospěšných prací, přes propadnutí majetku nebo různá omezení, až po nepodmíněný trest odnětí svobody (ovšem pouze v případě selhání všech dostupných jiných) a trestní sazba je snížena na polovinu. V případě, že by zákon u dospělého umožňoval výjimečný trest, může být mladistvý odsouzen až na deset let vězení. Věznice pro mladistvé jsou oddělené od věznic pro dospělé.

Řízení s dětmi mladšími 15 let probíhá řízení podle občanského zákoníku. Vždy se přihlíží k povaze a závažnosti provinění. jde i o řešení šetřící finanční prostředky z veřejného rozpočtu, např. díky menším nákladům za trestní, resp. soudní řízení. Dítěti může být uložen dohled kurátora (neboli probačního úředníka), v současnosti také zařízení do výchovného programu ve středisku výchovné péče nebo ochranná výchova, a to v případě, že dítě mladší patnácti let spáchá přečin, za který by v případě zletilého bylo možné uložit výjimečný trest. Cílem trestního řízení není odsouzení, ale účinná náprava, aby mohl vést spořádaný život. V zákoně je proto zakotveno ustanovení o účinné lítosti § 7 zákona č. 218/2003 Sb a odstoupení od trestního stíhání § 70 odst. 1, zákona č. 218/2003 Sb. Musí být splněny zákonné podmínky – jako je že mladiství dobrovolně odčiní způsobený následek či nahradí způsobenou škodu svou aktivní činností a svým chováním projevil účinnou snahu po nápravě. (Šámal P. a kol., 2007, s. 70-76).

Odstoupení od trestního stíhání je podmíněno úspěšným absolvováním probačního programu a úplným nebo alespoň částečným nahrazením způsobené škody, jestliže poškozený s takovým odškodněním souhlasil. Před odstoupením od trestního stíhání je však důležité ze strany orgánů činných v trestním řízení, nade vší pochybnost zjistit a zadokumentovat, že se mladistvý provinění, které je mu kladeno za vinu, skutečně dopustil (Šámal P. a kol., 2007, s. 670-680).

1.4.1 Výchovná opatření

Výchovná opatření usměrňují způsob života mladistvého, a tím podporují a zajišťují jeho výchovu. „Lze je uložit nejdéle po dobu zkušební doby u podmíněného trestního opatření nebo na dobu tří let, jsou-li ukládána samostatně.“ (Zákon č. 218/2003 Sb., § 15)

Výchovnými opatřeními jsou:

- *dohled probačního úředníka,*
- *probační program,*
- *výchovné povinnosti,*
- *výchovná omezení,*
- *napomenutí s výstrahou.*

Dohled probačního úředníka spočívá v pravidelném sledování chování mladistvého a kontrole, zda dodržuje povinnosti, které mu byly uloženy soudem pro mládež. Probační úředník má tedy za cíl tímto dohledem ochránit společnost, snížit riziko opakování trestné činnosti ze strany mladistvého a vést jej tak, aby v budoucnu vedl řádný život. Mladistvý je povinen s probačním úředníkem plně spolupracovat (Zákon č. 218/2003 Sb., § 16).

Podle Tomáška (2016, s. 37) má *Probační program* za cíl rozvíjet sociální dovednosti a osobnost mladistvého, aby se vyhnul kriminálnímu chování, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života. Probace je organizování a výkon dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným. Jedná se o shromažďování informací o osobě pachatele a jeho sociální a rodinné situaci za účelem vytvoření podkladu pro další rozhodování státního zástupce, zároveň obsahuje analýzu potřeb a možností pomoci pachatele. Velkým pozitivem je motivační potenciál a s ní spojené preventivní a výchovné působení. Nelze jej uložit dítěti mladšímu patnácti let. (Zákon č. 218/2003 Sb., § 17).

Výchovné povinnosti jsou závazky, který musí mladiství bezpodmínečně plnit – patří sem bydlení s rodiči nebo jinou dospělou osobou odpovědnou za výchovu, zaplacení přiměřené finanční částky na pomoc obětem trestné činnosti, nahrazení škody, výkon společensky prospěšné činnosti, léčení se ze závislosti (Zákon č. 218/2003 Sb., § 18).

Výchovná omezení jsou pro mladistvého nepříjemnou restrikcí, kterou je povinen ze zákona strpět – např. zákaz účasti na společenských akcích, kontaktu s určitými osobami, zákaz užívání návykových látek, přechovávání věcí užitých k trestné činnosti a jiné. (Zákon č. 218/2003 Sb., § 19).

Napomenutí s výstrahou je opatření, kdy je mladistvému důrazně vytknuto jeho protiprávní jednání. Dále musí být upozorněn na důsledky v případě, že by se v budoucnu dopustil dalších provinění (Zákon č. 218/2003 Sb., § 20).

1.4.2 Ochranná opatření

Cílem těchto *ochranných opatření* je zdravé usměrnění mentálního, morálního a sociálního vývoje mladistvého a zároveň ochrana společnosti před další trestnou činností mladistvého. Mezi ochranná opatření, která může soud podle § 21 zákona č. 218/2003 Sb. uložit mladistvému patří:

- *ochranné léčení,*
- *zabezpečovací detence,*
- *zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty,*
- *ochranná výchova.*

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže upravuje pouze ochrannou výchovu, ostatní ochranná opatření a jejich ukládání se řídí trestním zákoníkem (Zákon č. 218/2003 Sb., § 21).

Ochranné léčení může být uloženo, jestliže byl pachatel v době spáchání trestného činu ve stavu zmenšené přičetnosti, který si, a to ani z nedbalosti, nepřivodil užitím návykových látek, jestliže byl ve stavu vyvolaném duševní poruchou nebo jestliže je pachatel pro nepřičetnost trestně neodpovědný a jeho další setrvání na svobodě je pro společnost nebezpečné. Soud podle povahy nemoci rozhodne, zda opatření uloží v ústavní nebo ambulantní formě (Zákon č. 40/2009 Sb., § 99).

Zabezpečovací detence je přísnější forma ochranného léčení, která se ukládá v případě, kdy s ohledem na duševní poruchu pachatele ochranné léčení nevede k ochraně společnosti. Zabezpečovací detence se vykonává v ústavu s ostrahou a se speciálními programy s pozitivními vlivy na osobnost pachatele (Zákon č. 40/2009 Sb., § 100).

Zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty může soud uložit v případě, jestliže věc náležící pachateli ohrožuje bezpečnost lidí či majetku nebo byla trestným činem získána, příp. jde o odměnu za trestný čin kterého ovšem nelze trestně stíhat nebo odsoudit nebo soud upustil od jeho potrestání, (Zákon č. 40/2009 Sb., § 101).

Ochranná výchova je soudem mladistvému ukládána v případech, že je dosavadní výchova opomíjena nebo dané prostředí nezajistí patřičnou výchovu mladistvého. Ochranná výchova trvá, dokud je to nezbytné, nejdéle však do 18 let věku mladistvého; v případě potřeby může soud ochranou výchovu prodloužit do jeho 19 let (Zákon č. 218/2003 Sb., § 22).

1.4.3 Trestní opatření

Trestní opatření jsou nejpřísnější formou opatření pro mladistvé. Jejich cílem je vytvoření vhodných podmínek pro jeho další morální a sociální vývoj. Mladistvému může soud uložit pouze trestní opatření, která jsou specifikována v § 24 zákona č. 218/2003 Sb.:

- *obecně prospěšné práce,*
- *peněžitá opatření,*
- *peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu,*
- *propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,*
- *zákaz činnosti,*
- *vyhoštění,*
- *domácí vězení,*
- *zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce,*
- *odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení),*
- *odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem,*
- *odnětí svobody nepodmíněně.*

Podle § 25 odst. 1 ZSVM se při výměře trestního opatření jako k polehčující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že mladistvý spolupracoval s probačním pracovníkem v rámci přípravného řízení, úspěšně vykonal probační či terapeutický program, nahradil způsobenou škodu, sebereflexe do budoucna.

Obecně prospěšné práce nesmí ohrožovat zdraví, bezpečnost nebo mravní vývoj mladistvých a mladiství je vykonávají odděleně od dospělých pachatelů.

Zákaz činnosti s může soud pro mládež mladistvému uložit, není-li to na překážku přípravě na jeho povolání, přičemž horní hranice sazby nesmí převyšovat pět let.

Vyhoštění může soud pro mládež uložit jen za podmínek stanovených v trestním zákoníku ve výměře od jednoho do pěti let. Přitom přihlédne též k rodinným a osobním poměrům mladistvého.

Peněžitá opatření lze mladistvému uložit, pokud je výdělečně činný nebo to umožňují jeho majetkové poměry. Soud pro mládež může podmíněně odložit výkon peněžitého opatření:

Nepodmíněné odnětí svobody může soud pro mládež mladistvému uložit jen tehdy, pokud by uložení jiného předchozího trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu tohoto zákona. V § 31 odst. 2 ZSVM se zdůrazňuje, že k trestu odnětí svobody lze přistoupit jen v případě, že mladistvý spáchal provinění, za které trestní zákoník ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, a že povaha a závažnost provinění je vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku mimořádně vysoká, může soud pro mládež uložit mladistvému odnětí svobody na pět až deset let, má-li za to, že by odnětí svobody v rozmezí *uložení trestu odnětí svobody v horní hranici do pěti let* k dosažení účelu trestního opatření nepostačovalo (§ 31 odst. 3 ZSVM).

1.5 Rizikové kriminogenní faktory

Podle Koláře (2011) existuje mnoho vzájemných propojeností a kombinací sociálně patologických jevů – tzv. „spouštěčů“, které v různé míře podporují kriminální chování mládeže. Patří sem rodina, sociální a ekonomické postavení, závislosti a mnoho dalších (Kolář, 2011).

1.5.1. Rodina jako primární faktor

Rodina má základní vliv na zdravý a společensky žádoucí vývoj dítěte. Každé dítě získává základní návyky a vzorce chování i myšlení. Vidí-li dítě v rodinách trestnou činnost, považuje to dítě za zcela běžné a mnohdy pokračuje v této rodinné „tradici“ a je v tomto podporováno. Dítě strádající po citové stránce bude mít vždy větší sklon, které strádá po citové stránce, má větší předpoklady ke kriminogennímu chování v budoucnu.

Mezi rizikové rodinné kriminogenní faktory můžeme vnímat rozvrácenost v rodinách, závislosti a kriminalita rodinných příslušníků nebo třeba lhostejnost ke školním výsledkům, nebo preferování podnikatelských a jiných aktivit a angažovanost rodičů v zaměstnání před výchovou dítěte (Kolář, 2011).

1.5.2. Sociální postavení a vyloučené lokality

Finance jsou pro spoustu lidí základem celého „bytí“ a proto i v tomto směru hrají velkou roli. Pomineme-li fakt, že některé děti jsou k protiprávním činům nabádány či jinak donuceny ze strany rodiny nebo svých vrstevníků, může být chudoba jedním z podpůrných faktorů kriminality.

Děti s tendencí ke kriminálnímu chování lze nalézt v průřezu celé společnosti. Nejvýraznější je tento problém ovšem v sociálně slabých rodinách a vyloučených lokalitách s vysokou mírou nezaměstnanosti, závislostí obyvatel na sociálním systému a zvýšenou mírou xenofobie. Všechny zmíněné aspekty jsou obrovským rizikem pro zde žijící rodiny s dětmi. Osoby žijící v tomto prostředí většinou vnímají kriminalitu, nelegální aktivity a sociálně patologické jednání jako běžný zdroj obživy a obstarání finančních prostředků. Děti vyrůstající v tomto prostředí normy přejímají.

1.5.3 Závislosti všeho druhu

Mezi návykové látky řadíme alkohol, jehož konzumace je zákonem povolena od 18 let a omamné a psychotropní látky, jejichž držení a distribuce je zcela protiprávní. Lidé mají po užití takových látek sníženou rozpoznávací schopnost a větší toleranci k protiprávnímu jednání. V dalších případech se jedná o zajištění financí pomocí trestné činnosti s následným získáním návykové látky, kdy se věk pachatelů v posledních letech značně snižuje.

Velkým problémem je dostupnost návykových látek (THC, alkohol, pervitin). V naší republice jsou hodně problémové bary či kluby, jejichž zaměstnanci nedbají na kontrolu věku a evidentní případy kvůli vidině zisku přehlížejí. V některých případech mladším ročníkům zakoupí alkoholické výrobky třeba jejich plnoletí kamarádi.

Nejčastější druhy kriminálního chování dětí a mládeže v ČR

Nejtypičtějším jevem v tomto směru je majetková trestná činnost a krádeže. Obrovský boom v posledních letech zaznamenala kyberšikana – kde může být mladiství v roli pachatele i oběti. Pak následuje s jistým odstupem násilná trestná činnost, výtržnictví, sprejerství a v neposlední řadě i dealerství a prostituce.

Mladí se sdružují do skupin – gangů, které by jim měli zaručit anonymitu. Za gang je pokládána každá trvalá skupina mladých lidí do dvaceti pěti let věku, která tráví svůj volný čas na veřejných místech a u které je provozování ilegálních aktivit součástí skupinové identity.

Rizika plynoucí z kriminality mládeže

U mladých lidí s kriminálním chováním je velká pravděpodobnost, že budou nezaměstnaní, bez potřebného vzdělání, což může mít za následek velké úpadky celkově pro společnost díky celkové ekonomické nestabilitě (lidé jsou závislí na dávkách).

2 PREVENCE KRIMINALITY

Podle Tomáška (2014) má v boji proti kriminalitě mládeže obecně vždy nejzásadnější význam *prevence*. Na rozdíl od dospělých, nemá mládež ještě svůj žebříček hodnot nastaven a lze je tedy nějakým způsobem na jejich životní cestě usměrňovat (Tomášek J., 2014, s. 7).

Večerka (2014) uvádí praktické poznatky ohledně „vlastovek“ kriminogenního chování u dětí mnohem dříve než před samotným dokonáním protiprávním jednáním. Těchto signálů je potřeba vždy si všimnout. Včasná pomoc mladému člověku a jeho nasměrování na správnou životní cestu, může ovlivnit jeho celý život do budoucna. Následná preventivní činnost je totiž mnohem dražší a jde spíše o zmírnění následků zanedbané výchovy (Štěchová M., Večerka K., 2014, s. 7).

SVI - Systém včasné intervence

Podle Večerky (2014) bylo hlavním záměrem vlády pro vytvoření SVI především ochrana dítěte před trestnou činností, zneužíváním či zanedbáváním. SVI je v propojený informační systém PČR, OSPODu, zdravotnickými a školskými zařízeními a justicí. Původní myšlenka vznikla na Ministerstvu vnitra ČR. Spolupráce všech dílčích subjektů je na vysoké úrovni a díky ní jsou velmi rychle odhaleny patologické jevy v rodinách, jakou jsou drogy, domácí násilí, alkohol a jiné. Policie má v tomto směru vždy zásadní přínos, protože se téměř vždy jako první dozví o páchání trestné činnosti či provinění dítěte. Po zavedení takového případu do policejního informačního systému Evidence trestního řízení (ETR) policista zvolí možnost „Přítomnost osoby mladší 18 let“ a poté jsou veškeré důležité informace automaticky naimportovány do SVI.

Cílem SVI je především odhalit nebezpečné jevy ohrožující tuto věkovou skupinu již od počátku, kdy je možnost určité reakce pomocí vhodných opatření. Velkým pozitivem je také skutečnost, že systém dokáže chránit dětské oběti trestné činnosti a také ty, které vyrůstají v nevyhovujících podmínkách. Velký důraz je kladem na odborně proškolený personál, který dokáže údaje poskytnuté tímto systémem, správně vyhodnotit a použít (Štěchová M., Večerka K., 2014, s. 23-24).

2.1 Možnosti prevence kriminality

Podle Tomáška (2014) má v rámci prevence kriminality své nezastupitelné místo *primární prevence*, která by měla započít již v předškolním věku. Je uskutečňována prostřednictvím tzv. *přímých* (zacílené přednášky a workshopy) a *nepřímých strategií* (celkové zlepšení životní úrovně obyvatel, podpora vzdělání a snižování nezaměstnanosti). (Tomášek J., 2014, s. 9-11).

Primární prevencí se zabývá také MŠMT (rezort školství) a snaží se o včasnou indikaci a eliminaci nebezpečných projevů dětí – např. agrese, šikana, záškoláctví, závislosti nebo sexuální rizikové chování. Jde tedy o výchovu k předcházení a minimalizaci rizikových projevů chování, ke zdravému životnímu stylu, k rozvoji pozitivního sociálního chování a rozvoji psychosociálních dovedností a zvládání zátěžových situací osobnosti.

MŠMT tedy každý rok přerozděluje finance na primární prevenci rizikového chování a zpracovává potřebný materiál (strategii, akční plán). Také spolupracuje také s nadresortními orgány (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010, hl. I, čl. I, odst. 2).

Tomášek (2014) dále uvádí, že primární prevenci je vhodné kombinovat s *prevencí sekundární*, která je zaměřena již na jedince s kriminálním chováním. Pokud je i tento druh prevence neúčinný, přichází na řadu *prevence terciární* (prevence recidivy) která se snaží zabránit opakovanému páčání trestné činnosti pomocí resocializace kriminálně závadové osoby. (Tomášek J., 2014 s. 11-12).

Prevenci lze dále rozčlenit na *viktimologickou, sociální a situační*. V popředí zájmu *viktimologické prevence* je oběť a její ochrana před kriminalitou. *Sociální prevence* je zaměřena na pachatele trestného činu a všechny faktory, které jej motivují k jeho spáchání. Analyzovat, omezit a odstranit negativní okolnosti na místech příhodných ke spáchání trestné činnosti má snahu *situační prevence* (Tomášek J., 2014, s. 13-14).

2.2 Systém prevence rizikového chování ve školství

Podle Večerky (2014) mají preventivní programy za cíl učit žáky sociálním dovednostem a jsou zaměřeny na trénink určitého druhu chování. Tyto programy v podstatě staví na myšlence, že sociálně patologických jevy a kriminalita mládeže, vznikají v důsledku neschopnosti vést a rozvíjet sociální vztahy (Večerka, 2014, s. 56).

Podle Matouška (2011) je škola místem, kde se děti učí novým znalostem a osvojují si postupy, které jim dále napomáhají racionálně řešit problémy spadající do jednotlivých předmětů. Úkolem školy je dostatečná motivace žáků, která by vedla k uspokojení z dosaženého cíle.

Hlavní snahou takových programů většinou pro žáky třetích a čtvrtých tříd, je minimalizovat delikventní chování dětí na území školy. Děti by měly být poučeny o následcích v případě jejich selhání ke kriminalitě a také být připraveny na situaci kriminality jiných lidí. Každá škola by měla žáka naučit sociálním dovednostem. Často je k tomuto využívána forma diskuze ve skupinkách, kdy se děti učí respektovat názory jiných a vytvářet kompromisy. Tím dochází k posílení vazeb mezi dětmi, jejich kooperace a celkově se daří snižovat asociální chování (Matoušek, 2011, s. 43).

Stále častějším způsobem je vzdělávání vrstevníků (peer program), který se používá především k prevenci drogových závislostí. Tento program se snaží naučit nejvlivnější žáky ve škole řešení konfliktu bez použití násilí. Tito následně slouží jako vzor pro ostatní. Ve školách se často můžeme setkat se zapojením profesionálů v trestním řízení do preventivních programů. Nejčastěji jde o policisty, dále taky o soudce a kurátory. Bohužel však nebývají proškoleni na komunikaci s dětmi, a proto je důležité projít aspoň základním kurzem na zaškolení (Matoušek, 2011, s. 44).

2.2.1 ŠPP - Školní preventivní program

Školní dlouhodobý preventivní program (ŠPP) je součástí školního vzdělávacího programu (ŠVP), který vyplývá z daného rámcově vzdělávacího programu (RVP). ŠPP má jasně dané krátkodobé a dlouhodobé cíle. Musí být přizpůsoben jak struktuře školy a populaci v ní, tak i sociálním, kulturním a politickým okolnostem. Program je zaměřen na snižování a zabránění výskytu rizikového chování a podporovat zdravý životní styl. Dále podporuje zdravý životní styl a je důležitým zdrojem pro tvorbu minimálního preventivního programu (Miovský a kol., 2010, s. 55).

Minimální preventivní program

Skácelová (2016) uvádí, že jde o konkrétní školní dokument, který je zaměřený na výchovu žáků k zdravému životnímu stylu, na osobnostní a sociální rozvoj, či rozvoj v sociálně komunikativních dovednostech (Skácelová, 2016, s. 24).

Základní představu o obsahu, struktuře a rozsahu Minimálního preventivního programu (dále jen MPP) definuje Metodický pokyn MŠMT ČR č. j. 20006/2007-51. MPP vypracovává školní metodik prevence na dobu jednoho roku, ale svými postřehy se podílí i další pedagogičtí pracovníci. Školní metodik může dále při tvorbě a vyhodnocování MPP spolupracovat s místní neziskovými organizacemi a subjekty (např. PČR) nebo metodikem prevence příslušné pedagogicko-psychologické poradny. K realizaci MPP musí mít každá škola a metodik prevence k dispozici aktuální verze všech potřebných dokumentů. Mezi ně patří např. vnitřní řád školy, krizový plán, standardy a jiné.

Při tvorbě MPP se informace čerpají z dostupných vnitřních a vnějších zdrojů školy. Celková logická struktura tvorby MPP, z níž je zřejmý postup s dílčími otázkami, na které bychom měli být schopni v určitých fázích odpovědět, to vše je znázorněno na uvedeném obrázku níže (Miovský a kol.,2012).

Obrázek č. 1: Pomůcka k tvorbě minimálního preventivního programu.

2.3 Metody prevence kriminality v ústavních zařízeních

Každé dítě umístěné do ústavní výchovy zažívá velký stres. Je odtrženo od rodiny, seznamuje se s novými lidmi. Učí se novým pravidlům, které musí akceptovat. Musí si zvyknout na odtržení od rodiny a v podstatě celkovou životní změnu. Přestože žádný ústav nemůže nahradit rodinu jako takovou... lze pomocí podnětného prostředí s vhodnými výchovnými styly, vzorci chování, metodami prevence a chápavým personálem dosáhnout toho, že si dítě osvojí potřebné dovednosti k životu mimo ústavní zařízení.

První, s kým se dítěte při umístění do ústavu seznámí, je ředitel, etoped zařízení a kmenoví vychovatelé od konkrétní skupiny, kam bude dítě zařazeno. Na vychovatele je kladen požadavek odbornosti a profesionality s psychotesty, protože právě oni zastupují výchovný rodičovský prvek v každodenním kontaktu života dítěte v zařízení.

Podle Procházky (2012) musí mít vychovatel profesní znalosti, dovednosti, postoje a zkušenosti, být vysokoškolsky připraveným profesionálem, odborným konzultantem. Vychovatel se může v důsledku vlastní osobnosti stát pro dítě či mladistvého vzorem, kterým by se jedinec chtěl stát v budoucnu. Jedinec by měl být připravený i po stránce psychické (osobnostní), jelikož práce v ústavní výchově je psychicky náročná. Pracovní doba zasahuje v mnoha případech i do osobního volna, výjimkou nejsou ani víkendové pracovní služby. Proto by měl vychovatel mít takové rodinné zázemí, které by ho v práci plně podporovalo a rozumělo mu. K riziku povolání může patřit i tzv. syndrom vyhoření, jedinec může pociťovat úzkost, beznaděj, vyčerpání, nechuť k práci. (Procházka, 2012, s. 75).

Zájmová činnost v zařízení

Zájmová činnost pod vedením ústavu může jako preventivní metoda snižovat nežádoucí projevy chování. Mělo by se jednat o svobodný výběr činnosti, kterou dělá dítě rádo. Patří sem relaxace, zábava, sport i vzdělávání. Tyto aktivity plní výchovnou funkci i vzdělávací. Děti se učí respektu, trpělivosti, dodržování pravidel, zlepšení vzájemné komunikace. Tyto činnosti dítě motivují, rozvíjejí jeho osobnost a podporují seberealizaci (Matoušek, 2014, s. 49).

Výchovná opatření

Zákon 109/2002 Sb. O výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

spravuje §21, jehož obsahem je výchovné opatření, které je podle zákona možno vykonat v ústavním zařízení.

Odměna neboli výchovné opatření pozitivního charakteru vychází z příkladného úsilí dítěte, zlepšení výsledků a plnění všech povinností po určité časové období – může se jednat o zvýšení kapesného, udělení finanční odměny, povolení mimořádné návštěvy, návštěva kulturního zařízení a mimořádné vycházky. Do této kategorie patří i pochvala, kdy by mělo dítě slyšet konkrétní hodnocení na vlastní osobu. Pokud se dítěti něco nepovede, mělo by být pochváleno za snahu. (Říčan, 2013, s. 34).

Negativního výchovné opatření –trest. Vychovatel může ze zákona odebrat dítěti výhody, zakázat účast na sportovních akcích či atraktivních činnostech, dále zakázat samostatné vycházky či návštěvy, kdy výjimku tvoří rodinní zástupci, zaměstnanci odborných profesí. (Říčan, 2013, s. 35).

Terapie

Matoušek (2016) uvádí že „Terapie je každý odborný postup, který pomáhá dosáhnout výchovných a vzdělávacích cílů a současně má také léčebný efekt“ Existuje arteterapie, muzikoterapie, ergoterapie, dramaterapie, canisterapie a mnoho dalších (Matoušek, 2016, s. 54).

Psychoterapie

Psychoterapie slouží ke zmírnění a odstranění agresivity. Dítě se naučí zvládat svou agresivitu, chybné způsoby myšlení a osvojuje si nové vhodné projevy chování. Nástrojem psychologa (terapeuta) je sociální nácvik, individuální poradenství, intervence v krizových situacích. Dítěti je upraveno prostředí, ve kterém nejčastěji dochází k afektovaným projevům chování. (Procházka, 2012, s 59).

Miovský (2012) uvádí, že při hledání příčin rizikového chování dítěte je zapotřebí znát jeho životní linii, identifikovat tak rizikové faktory. Je nutné vždy rozpoznat stupeň rizikovosti chování dítěte. Zda ho může ohrožovat nebo se jedná o přirozenou fázi vývoje, zvládnutelnou metodami primární prevence. V průběhu socializace v ústavním zařízení s kooperací preventivních programů je nutné správně vymezit pozitivní faktory, které působí na dítě preventivně a určují tak směr při tvorbě komplexních preventivních opatření. (Miovský et al., 2012, s. 95)

3 ÚSTAVNÍ ZAŘÍZENÍ A KRIMINALITA

V této kapitole se zmíním o výchově v rodině, v zařízeních náhradní rodinné péče a o možných rizicích, která vznikají při umístění dětí do těchto zařízení.

3.1 Výchova v rodině kontra ústavní výchova

Rodina je základním životním přirozeným prostředím, v němž se začíná rozvíjet život dítěte, formovat jeho charakter a životní postoje. Rodiče by svým dětem měli nabízet důvěru, lásku a pochopení, dávat pocit bezpečí a trvalého citového vztahu.

Rodina je nejdůležitější socializační skupinou a plní několik *základních funkcí*:

- *biologická funkce* – rodina zajišťuje reprodukci lidského rodu, biologickou obnovu sil a hraje důležitou roli v manželském soužití,
- *emocionální funkce* – rodina uspokojuje potřebu kladných emocionálních vazeb, touhu po emocionální stabilitě,
- *domestikační funkce* – vyjadřuje přirozenou touhu člověka někam patřit, mít své místo,
- *ekonomická funkce* – rodina zajišťuje hmotné zabezpečení svých členů,
- *výchovná funkce* – rodina je zaměřena na přípravu nové generace pro vlastní fungování, pro plný rozvoj v rámci možností individua, rodiny i společnosti. Rodina se spolupodílí na socializaci člověka.

Kolář (2011) uvádí, že někteří rodiče se nevědomky dopouští chyb při výchově. Ta by měla být milující, chápavá, podporující, ale přitom náročná na osobnost dítěte. Je však třeba respektovat individualitu osobnosti dítěte, přizpůsobit výchovu skutečným schopnostem a předpokladům dítěte. (Kolář, 2011, s. 18)

Existují *čtyři pásma funkčnosti rodiny*, kdy se posuzuje plnění či neplnění funkcí:

- *funkční rodina*, která zajišťuje dobrý vývoj dítěte,
- *problémová rodina*, kde se vyskytují drobné poruchy, ale není vážně poškozeno zdraví dítěte v rodinném prostředí,
- *dysfunkční rodina*, ve které se vyskytují poruchy všech funkcí, a tato rodina vyžaduje soustavnou péči,
- *afunkční rodina*, v níž jsou poruchy již takového rázu, že je dítě třeba umístit v náhradní rodinné péči nebo zajistit jinou péči.

Pokud výchova v rodině ohrožuje zdravý mravní, psychický a fyzický rozvoj dítěte, může soud vydat rozhodnutí o umístění dítěte do zařízení náhradní rodinné péče. Většinou se to týká dětí od 3 do 18 let. Účelem těchto zařízení je předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje a také zmírňovat nebo odstraňovat důsledky již vzniklých poruch chování. (Kolář, 2011)

Zařízeními ústavní a ochranné výchovy jsou:

- diagnostický ústav,
- dětský domov,
- dětský domov se školou,
- výchovný ústav.

Tyto zařízení poskytují péči jinak poskytovanou rodiči nebo jinými osobami, kterým bylo dítě svěřeno rozhodnutím soudu. Dětem je v zařízeních poskytováno stravování, ubytování, ošacení, učební potřeby a pomůcky, úhrada nákladů na vzdělání a zdravotní péči, osobní dary, kapesné a věcná pomoc při odchodu zletilých ze zařízení.

3.2 Dětské domovy a výchovné ústavy jako zařízení náhradní rodinné péče

Dětské domovy jsou nejrozšířenějším typem ústavní výchovy. Jsou to koedukovaná školská zařízení určená pro děti od 3 do 18 let, eventuálně až do ukončení přípravy na povolání (maximálně do 26 let). Do dětských domovů se umísťují děti z problémového dysfunkčního rodinného prostředí, u nichž ještě nedošlo vlivem zanedbávání výchovy k poruchám chování, děti dlouhodobě nemocných rodičů nebo děti osiřelé, které nemohou být osvojeny ani svěřeny do pěstounské péče.

Vždy musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání, vytváření podmínek podporujících sebedůvěru dítěte, rozvíjení citové stránky dětské osobnosti a umožnění aktivní účasti dítěte ve společnosti. Dítě je do těchto zařízení svěřeno na základě rozhodnutí soudu – nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. (Pávková J. a kol., 2008, s. 143)

Dětský domov pečuje o děti bez závažnějších poruch chování podle jejich individuálních potřeb a plní úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Existují také dětské domovy se školou nebo výchovné

ústavy, a to pro děti s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou, které mají vážné poruchy chování. Do tohoto typu zařízení mohou být umístovány děti od 6 let až do ukončení povinné školní docházky, dále po dobu studia nejdéle do 26 let. (Zákon č. 109/2002 Sb., O výkonu ústavní výchovy ve školských zařízeních a preventivně výchovné péči, ve znění pozdějších předpisů, §12)

Děti jsou rozděleni do rodinných skupin po 6 – 8. Do rodinných skupin zařazují se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby. Péče je zajišťována způsobem obdobným jako v rodině, a to zpravidla třemi stálými pedagogickými pracovníky za pomoci nepedagogických pracovníků. Noční služba v zařízení je zajišťována zpravidla nepedagogickými pracovníky a dbá o bezpečnost dětí v nočních hodinách, zejména od 21.00 do 8.00 hodin.

Ústavní výchova

Rozhodnutí o ústavní výchově dítěte soud vydává v případě selhání ostatní výchovné péče, Jsou to děti s poruchami chování vykazující prvky delikventního nebo kriminálního jednání, ale obecně děti, o něž se rodiče nedokáží adekvátně postarat a z různých důvodů nejsou umístěny do pěstounské péče. Sociální pracovník nebo rodič obvykle podá návrh na ústavní výchovu k místně příslušnému soudu. O nařízení ústavní výchovy může být rozhodnuto i nezávisle na Orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), shledá-li soud podle zákona, že „výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit.

Dítě je do školského zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy přijímáno na základě usnesení o předběžném opatření, soudem nařízené ústavní výchovy či uložené ochranné výchovy. Důvodem pro umístění do zařízení může být citové strádání, materiální nedostatek, fyzické týrání apod. Pokud se jedná o děti se závažnými poruchami chování, na něž je náš výzkum zaměřen, obvykle jde o kombinaci obou faktorů a v anamnézách takových dětí pravidelně nacházíme rané deprivace, dlouhodobé zanedbávání péče i výchovy, v některých případech i četné střídání pečujících osob. Výchovná intervence proto musí jít ruku v ruce se zajištěním bezpečného zázemí dětem, podporou jejich rozvoje a resocializace a stabilního výchovného prostředí.

Práva a povinnosti dětí umístěných v dětských domovech a výchovných ústavech

Dle zákona „O výkonu ústavní výchovy ve školských zařízeních a preventivně výchovné péči“ má dítě právo:

- na zajištění plného přímého zaopatření,
- na rozvíjení tělesných, duševních a citových schopností a sociálních dovedností,
- na respektování lidské důstojnosti,
- na společné umístění se svými sourozenci, nebrání-li tomu závažné okolnosti ve vývoji a vztazích sourozenců,
- na vytváření podmínek pro dosažení vzdělání a pro přípravu na povolání v souladu s jeho schopnostmi, nadáním a potřebami,
- na svobodu náboženství, při respektování práv a povinností osob odpovědných za jeho výchovu usměrňovat dítě v míře odpovídající jeho rozumovým schopnostem,
- být seznámeno se svými právy a povinnostmi a účastnit se činností a aktivit zařízení organizovaných v rámci výchovného programu s výjimkou zákazu či omezení v rámci opatření ve výchově,
- obracet se s žádostmi, stížnostmi a návrhy na ředitele a pedagogické pracovníky zařízení a vyjádřit svůj názor na zamýšlená a prováděná opatření, která se ho dotýkají,
- být hodnoceno a odměňováno, a ke svému hodnocení se vyjadřovat,
- na informace o stavu svých úspor a pohledávek a na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu formou korespondence, telefonátů a osobních návštěv,
- přijímat v zařízení se souhlasem pedagogického pracovníka jiné návštěvy,
- opustit samostatně se souhlasem pedagogického pracovníka zařízení za účelem vycházky, pokud se jedná o dítě starší 7 let věku.

Dítě má povinnost:

- plnit ustanovení vnitřního řádu zařízení a dodržovat předpisy a pokyny k ochraně bezpečnosti a zdraví, s nimiž bylo řádně seznámeno,
- hradit ze svých příjmů náklady spojené s přepravou do zařízení, které neoprávněně opustilo nebo se do něj nevrátilo a poskytnout na výzvu ředitele doklady o svých příjmech,
- předat do úschovy na výzvu ředitele předměty ohrožující výchovu, zdraví a bezpečnost; po ukončení pobytu musí být tyto předměty dítěti nebo odpovědné osobě

předány. (Zákon č. 109/2002, O výkonu ústavní výchovy ve školských zařízeních a preventivně výchovné péči, ve znění pozdějších předpisů, §20)

Častým problémem v prvním období pobytu v zařízení ústavní výchovy bývá překonávání adaptačních obtíží. Odloučení od rodiny představuje vážný zásah do osobnosti a děti jej prožívají různě, např. nepřiměřeně reagují na výchovné požadavky dospělých, bývají nedůvěřivé a nedokážou sladit své zájmy a potřeby s ostatními. (Pávková J., a kol., 2008, s. 143)

3.3 Ochranná výchova jako opatření udělené soudem

Ochrannou výchovu lze uložit pouze v návaznosti na spáchané provinění nebo čin jinak trestný spáchaný mezi dvanáctým a patnáctým rokem věku. Soud může uložit ochrannou výchovu také v trestním řízení u nezletilých starších patnácti let tehdy, jestliže ochranná výchova splní dle soudu lépe svůj účel než uložení trestu odnětí svobody. Ochranná výchova je realizována ve školských zařízeních (tj. v některých výchovných ústavech) a trvá tak dlouho, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dovršení osmnáctého roku života. V jistých případech může být soudem prodloužena, nejdéle však do devatenáctého roku života jedince. Záměrem ochranné výchovy je odstranit nebo redukovat možnost vzniku dalších, pro společnost nebezpečných následků zanedbané výchovy dítěte a zároveň mu umožnit jeho další růst.

Ve výchovných ústavech jsou děti rozděleny do výchovných skupin, kdy největší možný počet na jednoho vychovatele je 8 dětí. Po příchodu ze školy si vychovatelé přebírají děti a plní s nimi úkoly zakomponované v režimu dne, korespondující s vnitřním řádem zařízení. Noční službu zajišťují taktéž nepedagogičtí pracovní v době od 21.00 hod do 9.00 hod (Vyhláška č. 334/2003, která upravuje podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních, §2)

Důležitou pedagogickou zásadou je, aby požadavky kladené na děti byly přiměřené jejich možnostem, odpovídaly jejich potřebám, zájmům a respektovaly dosavadní životní zkušenosti. Právě u dětí z nepodnětného a dysfunkčního rodinného prostředí je nutné počítat s výskytem negativních vlastností, návyků a chování. Přitom by bylo nesprávné zaměřovat se pouze na tyto jevy, naopak je důležité odhadnout a posilovat kladné stránky osobnosti a využívat jich jako motivačního činitele k větší aktivitě, získání důvěry v nové prostředí i ve vlastní síly a schopnosti. (Pávková J., a kol., 2008, s. 143)

3.4 Problematika kriminality v dětských domovech a výchovných ústavech

Podle Koláře (2011) jsou do zařízení ústavní výchovy umísťovány děti z problémových rodin na základě pravomocného rozhodnutí soudu nebo předběžného opatření. Tyto děti ve většině případů s umístěním nesouhlasí a své rodiče mají přes všechny negativní zkušenosti stále rády a celé to považují jako obrovskou nespravedlnost, se kterou se odmítají jen tak lehce smířit. Přesto se musí s nově vzniklou situací vypořádat, ovšem každé z nich podle svých možností jiným způsobem. Děti často reagují na požadavky vychovatelů neadekvátně a naprosto nepřiměřeným způsobem. Jsou plačtivé, lítostivé, vzdorovité až verbálně a fyzicky agresivní. Časté návštěvy dětí v těch svých, problémových rodinách značně ztěžují odvyknutí si špatným vzorcům chování, které mají naučené. Přestože hlubší výzkumy v této oblasti téměř nejsou, je velkou pravděpodobností, že šikana v dětských domovech, výchovných ústavech a celkově zařízeních ústavní výchovy bude velký problém. (Kolář, 2011, s. 22)

Vychovatelé si bohužel často nechtějí připustit výskyt jakéhokoliv problému v jejich kolektivu, protože se bojí vlastního selhání. Nikomu se nechtějí svěřit a konkrétních dětech tak posilují nedůvěru v dospělé a jejich zklamání. Vážné případy je proto třeba vždy oznámit řediteli zařízení bez ohledu na možná rizika pro svou osobu. (ALBATROS. Kriminalita mládeže. Ceskaskola.cz [online]. ©2000-2015 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: <http://www.ceskaskola.cz/search/label/cteni>)

Konflikty a agrese

Pro agresivní dítě může být spouštěčem i zanedbatelný stimul. Většinou se pak jedná o ničení majetku, potyčky dětí mezi sebou a ve výjimečných případech je také agrese namířena vůči personálu. I banální spory mohou vyústit v ostré konflikty, proto je potřeba mít situace neustále pod kontrolou. Pokud dojde ke konfliktu ve výchovných skupinách, jako nejvíce problematické se jeví zvládnutí této situace s ohledem na ostatní členy skupiny. Danou situaci podle výpovědí často musí zvládnout jediný vychovatel. Agrese jednoho dítěte tak může silně narušit nebo znemožnit práci celé skupiny.

K dobrému zvládnutí agrese v některých zařízeních přispívají kvalitně zpracované krizové plány a efektivní systém zaškolování nových pracovníků. Někdy může pomoci pracovníkovi i možnost telefonické konzultace, zejména pak v noci, o víkendech apod. Velmi dobrá zkušenost je s opakovaným pravidelným proškolením pracovníků v oblasti práce s agresí. Výrazný pozitivní efekt mají také psychoterapeutické a sebezkušenostní výcviky, supervize a intervize.

Útěky ze zařízení

Útěky jsou v některých zkoumaných zařízeních téměř na denním pořádku. Kromě klasických dlouhodobých útěků děti spíše častěji utečou jen na chvíli, aby si například mohly provětrat hlavu či zakouřit. Tomuto také velmi napomáhají sociální sítě, kdy si děti dokáží domluvit v podstatě cokoliv.

Další problémy

Celkově u dětí s poruchami chování *chybí respekt k autoritám*, jsou *patologičtí lháři*, nezřídká se sklony k fabulacím. Dochází ke *krádežím* a bohužel díky přístupu k internetu i *kyberšikaně*. V současné mezinárodní klasifikaci nemocí jsou poruchy chování u dětí definovány jako opakující se a trvalý vzorec asociálního, agresivního a vzdorovitého chování, které porušuje sociální normy a očekávání přiměřená věku dítěte

Z dalších rizik je nutné zmínit *nevhodné umístění dětí do zařízení*, spojování skupin, *nedostatečné personální zabezpečení*, ale také například dlouhotrvající pobyt v instituci. Mezi rizikové faktory patří také *užívání návykových látek dětmi*.

Pokud se dětem nedostává těchto potřeb v přirozeném prostředí v rodině, snaží se uspokojit tyto potřeby v jiném prostředí a za každou cenu. Poruchami v chování se také může projevat duševní porucha. U dětí může být příčinou poruch v chování kromě závažných duševních poruch – psychóz, také úzkost, deprese, nutkavé myšlenky a nutkavé jednání.

Na úspěch nebo neúspěch těchto dětí v zařazení do společnosti mají silný vliv právě pracovníci v zařízeních institucionální výchovy. Výrazně pozitivním faktorem jsou podpůrné a motivující vztahy, osobní zájem a snaha posilovat odolnost dětí. Mezi vybrané jevy a projevy chování, které se vyskytují u cílové skupiny, patří *posttraumatický stres a syndrom týraného dítěte, zneužívání návykových a omamných látek, rizikové sexuální chování a sebevražedné a sebepoškozující chování*.

Děti se závažnými poruchami chování

Závažné poruchy chování jsou pro prostředí ústavní/ochranné výchovy definovány na základě vyhlášky č. 438/2006 Sb. jako emoční a vývojové poruchy chování, které nejsou jinak nebezpečné. Jedná se zejména o závažné ohrožení vývoje jedince, běžně nezvladatelné poruchy pozornosti a soustředění doprovázené hyperaktivitou a o problémy s drogami.

Děti s extrémními poruchami chování

Extrémní poruchy chování jsou v tomto materiálu definovány na základě vyhlášky č. 438/2006 Sb. jako nebezpečné chování mající podtext antisociální, sexuálně deviantní, či jinak nebezpečné chování. Chování dítěte není možné zvládnout běžnými výchovnými prostředky, ať už jde o násilnické chování, poruchy sexuálního vývoje, experimentování, zneužívání nebo pravidelné užívání návykových látek. Poruchy chování jsou ze zdravotnického hlediska diagnostikovány lékařem nebo ze speciálně pedagogického hlediska etopedem, popřípadě psychologem (stejně tak v tomto případě není zřejmé, jakými kritérii se pedagogická diagnostika řídí, tj. jaká jsou vlastně kritéria pro vřazování dítěte do režimu EPCHO-extrémní poruchy chování a zda jsou všechny takto “diagnostikované” děti umístěny do příslušných zařízení).

3.5 Způsoby zkvalitnění péče o děti a mládež v zařízeních ústavní výchovy

Během praxe jsem poznal spoustu kolegů, pracovníků a seznámil se s jejich poznatky ohledně možného zlepšení péče o děti v konkrétních zařízeních, kde byl prováděn výzkum. Jako velký problém je vnímán *nedostatek kvalitního personálu*, včetně technického zabezpečení. Personál často nemá vhodné vzdělání a výcvik, což náročná práce s ohroženými dětmi prakticky vyžaduje. *Chybí finance* na vytvoření vhodných prostor.

Spolupráce mezi resorty má velké rezervy a *soudní řízení jsou velmi zdlouhavá*. Do zařízení bývají umisťovány děti, které vyžadují mnohem *více specializovanou péči*. Zmiňována byla důležitost *individuální práce s klientem*, včetně vhodně zvolené terapie.

Dalším důležitým zmiňovaným tématem je *zprehlednění situace pro klienta*. Děti bývají přerazovány bez dostatečného vysvětlení, případně i bez řádného rozloučení a bez informování dítěte o změně předem. To vše pak přispívá k jeho destabilizaci, v konečném efektu pak k dalšímu narušování důvěry v pracovníky i pozitivní mezilidské vztahy obecně.

V rámci práce se skupinou se děti učí *přijímat zpětnou vazbu, řešit konflikty ve skupině a poskytovat i přijímat sociální oporu*. Dítě by mělo *získat nadhled, pozitivní myšlení a kontrolovat své emoce*. Dále se *samostatně rozhodovat a přijímat za svá rozhodnutí odpovědnost*. Důležitá je samozřejmě *pozitivní motivace a čitelný hodnoticí systém* v zařízení. A v neposlední řadě *přísnější režim* a větší pravomoci pracovníků i k sankcím.

Závěr teoretické části

V teoretické části jsme se zabývali pojmem kriminality dětí a mládeže, jejími příčinami a ovlivňujícími faktory. Dále jsme se zabývali způsoby a možnostmi prevence kriminality ve školských a ústavních zařízeních. Nastínili jsme některé aspekty problematiky kriminality v zařízeních ústavní výchovy. V poslední kapitole této části jsou uvedeny postřehy a náměty pedagogických pracovníků, které by mohly vést ke zkvalitnění péče o děti s těmito problémy. Protože je problematika kriminality dětí a mládeže v ústavních zařízeních zpracována jen minimálně, následuje výzkum, jehož výsledky by nám měly pomoci proniknout do podstaty tohoto negativního společenského jevu.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 PROJEKT PRŮZKUMU

V následující kapitole představujeme projekt průzkumu, jeho cíle, podmínky a průběh. Popíšeme metodu dotazníku, vybraná zařízení ústavní výchovy a průzkumný soubor.

Problematika kriminality dětí a mládeže je v současné společnosti stále více diskutovaným tématem. S agresí, násilím a šikanou se můžeme setkat již u dětí na základní škole. Tyto negativní jevy nejsou výjimkou ani u úplných, bezproblémových rodinách. V těchto případech je že rizikové chování u dětí a mládeže pravděpodobně způsobeno nezájmem o dítě ze strany rodiny, případně nevhodným sociálním prostředím. Děti a mládež, které jsou umístěny ve výchovném ústavu, většinou pocházejí z rodin, kde se s patologickým chováním setkávají každodenně.

4.1. Cíl průzkumu

Cílem průzkumu je posoudit aktuální stav výskytu sociálně patologických jevů ve výchovném ústavu. Analyzovat rizikové chování jedinců, kteří žijí ve výchovném ústavu. Zjistit, zda jsou rizikovým chováním zasaženi spíše dívky nebo chlapci, a které závadové chování se u dětí ve výchovném ústavu.

Obecným cílem je zjistit stav kriminality mezi klienty ve třech vybraných výchovných ústavech. Zkoumanými respondenty budou chlapci a dívky ze tří zařízení pro ústavní výchovu.

4.2 Pracovní hypotézy

Na základě poznatků v teoretické části jsem si stanovil *následující hypotézy*:

- H1 Domnívám se, že rizikové chování má původ v nefunkční rodině.
- H2 Předpokládám, že nižší socioekonomický status má vliv na rizikové chování dětí.
- H3 Domnívám se, že u chlapců ve výchovném ústavu se poruchy chování vyskytují častěji než u dívek.
- H4 Předpokládám, že jako nejčastější poruchu chování během pobytu v ústavu budou chlapci i dívky uvádět užívání návykových látek.

4.3 Metody sběru dat a tvorby databáze

Shromáždění údajů o respondentech a jejich postojích bylo získáno pomocí dotazníku. „Dotazník je soustava předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou promyšleně seřazeny a na které dotazovaný odpovídá písemně. (Chrásková, 2007, s. 163)

Při zpracování výzkumného šetření jsem použil kvantitativní výzkum, který pracuje s číselnými údaji. Zkoumané osoby jsou vybrány tak, aby reprezentovaly určitý soubor populace, nejlepší výběr je vždy náhodný, aby odpovídal matematické teorii pravděpodobnosti. Kvantitativní výzkum většinou ověřuje již existující teorie a poznatky, které jsou o zkoumaném jevu známé. Ve výzkumu tyto teorie buď potvrzuje, nebo vyvrací.

Dotazník (viz. příloha č. 1) obsahuje 12 otázek. V úvodní části dotazníku jsem se respondentům představil, sdělil jim, že získaná data budou využita pouze pro potřeby mé bakalářské práce. Dále, že dotazník je zcela anonymní, proto nemusí mít strach ze zneužití informací. Stručně a jednoduše jsem popsal, jak mají při vyplňování otázek postupovat. Metodu dotazníkového šetření jsem zvolil hned z několika důvodů. Mohu oslovit větší počet respondentů a tím získat větší počet údajů. Dále je zde zajištěna anonymita respondentů, což u tématu, které zpracovávám, považuji za velmi důležité. V neposlední řadě snadnou a rychlou administraci při vyhodnocení považuji za výhodu. Dotazník však s sebou nese i řadu nevýhod. Zmíním alespoň některé. Dotazovaný se otázce vyhne, otázku špatně pochopí, tudíž špatně odpoví, je zde i možnost zkreslení odpovědí žádoucím směrem.

Odpovědi na všech 12 otázek od 100 respondentů byly přepsány do prostředí Microsoft Excel, kde byly následně zpracovány a vyhodnoceny pomocí tabulek a grafů. V kapitole Interpretace získaných dat jsou jednotlivé tabulky a grafy uvedeny a slovně vyhodnoceny.

Číselné údaje u tabulek a grafů jsou vyjádřeny procentuálně, z důvodu přehlednosti bylo použito zaokrouhlení na jedno desetinné místo.

Dotazník pro klienty z VÚ

Metodu dotazníku jsem zvolil z důvodu poměrně rychlého a ekonomického shromáždění dat od většího počtu respondentů. V dotazníku jsou použity některé otázky z dotazníku dr. Michala Koláře (2005, s. 224), což je náš největší odborník na problematiku šikany.

Respondentům, tedy klientům z vybraných zařízení pro ústavní výchovu, byl předložen anonymní dotazník, který obsahuje 13 položek.

Hned v úvodu dotazníku jsou uvedeny instrukce k vyplnění části dotazníku zaměřené na všechny respondenty, takže si každý respondent mohl přečíst, jakým způsobem má dotazník vyplnit.

Dotazník byl konstruován podle obsahového zaměření cílů výzkumu. Od demografických údajů přechází ke vztahům v rodině a v zařízení pro ústavní výchovu, až k agresivnímu a nevhodnému chování.

Dotazník byl zadán v časovém období na přelomu února a března 2021. Z důvodu restriktivních opatření vlády kvůli nemoci Covid 19 jsem nemohl být osobně přítomen vyplňování dotazníků. Telefonickou komunikací s řediteli vybraných zařízení jsem se snažil předejít možným nejasnostem, které mohly během dotazníkové šetření nastat. Klienti výchovných ústavů tedy byli seznámeni se záměrem dotazníkového šetření a upozorněni, že získané informace budou sloužit pouze k vypracování mé bakalářské práce, a proto je prosím o pravdivé a úplné odpovědi. Vyplňování dotazníku proběhlo na všech třech zařízeních za stejných podmínek, všichni studenti nebyli při vyplňování dotazníku časově omezeni.

Oporou při tvorbě dotazníku byla prostudovaná odborná literatura.

4.4 Průzkumný soubor

Průzkumným souborem byli chlapci a dívky ve věku 15 – 18 let z vybraných výchovných ústavů první zařízení -VÚ1 (50 dětí – chlapci i dívky), ve druhém zařízení – VÚ2 (25 dívek) a ve třetím zařízení – VÚ3 (25 chlapců) o celkovém počtu 100 respondentů.

Celkem jsem rozeslal 100 dotazníků do tří výchovných ústavů. Všechny dotazníky se mi vrátily řádně vyplněny, a proto mohly být při výzkumném zpracování použity.

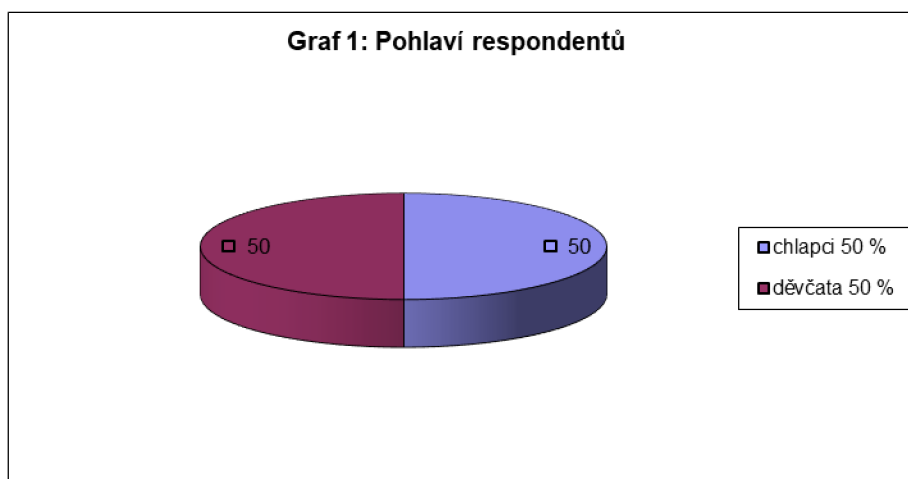
Způsob výběru

Zařízení ústavní výchovy – tedy Výchovný ústav byl vybrán na základě záměrného výběru. Protože jsem již z praxe znal nějaké reference, kam se umísťují problémové děti, tak jsem vybral toto zařízení. Na respondenty se vztahoval celkový výběr, který znamená, že byly vybrány všechny děti v zařízení ve věkové kategorii 15 – 18 let.

Složení vzorku respondentů udává následující tabulka

Tab. 1: Složení vzorku respondentů podle zařízení a pohlaví

	Celkem dětí		Ch		D	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
VÚ 1	50	50	25	50	25	50
VÚ 2	25	25	25	50	0	0
VÚ 3	25	25	0	0	25	50
Celkem	100	100,0	50	100,0	50	100,0

4.5 Podmínky a průběh průzkumu

Dotazník se skládá ze 12 otázek. Otázky jsem volil otevřené, polouzavřené a uzavřené. Uzavřené otázky jsou takové, které nabízí respondentovi různé varianty odpovědí a respondent z nich musí nějakou odpověď vybrat. U polouzavřených otázek respondent nejprve vybere jednu z nabízených možností, následně však doplní dovysvětlení otázky. Na otevřenou otázku může dotazovaný libovolně odpovědět, není omezen ve svém vyjádření. U těchto typů otázek je však někdy těžké jejich vyhodnocení. Při sestavování dotazníků pro mě bylo hlavní kritérium, aby byl dotazník pro vybraný soubor respondentů srozumitelný.

Průzkum proběhl na přelomu února a března 2021. Kvůli aktuálně probíhající pandemii nemoci Covid 19 jsem nemohl být při vyplňování dotazníků osobně přítomen. dotazníky jsem zaslal do výchovných ústavů v papírové podobě po předchozí domluvě s řediteli zmíněných zařízení.

Vyplňování dotazníků jsem nebyl osobně přítomen. Přes telefonickou komunikaci jsem se dohodl s ředitelem zařízení, že mnou zasláné dotazníky s vhodnými respondenty vyplní vychovatelé a následně mi je zašlou zpět na mou adresu.

Výchovný ústav se věnuje výchovné, reedukační a resocializační práci s dětmi a také jejich přímému zaopatřování. To v praxi znamená celoroční nepřetržité poskytování ubytování, stravování a ošacení. Dále je dětem poskytováno vzdělávání, edukace, reedukace.

Reedukační a resocializační činnost s dětmi probíhá na všech odděleních za přímé účasti speciálních pedagogů, vychovatelů a asistentů pedagogů. Cílem je:

- snaha pomoci dětem vytvořit náhled na svou osobu, rodinu, vlastní problémy a selhávání, pomáhat dětem hledat řešení jejich problémů.
- snaha připravit děti pro jejich dospělý život a pomoci dětem při jejich odchodu z ústavního zařízení.

V této oblasti je velmi důležitá spolupráce s rodiči nebo osobami odpovědnými za výchovu dětí. Při práci s dětmi je kladen důraz na individuální přístup ke každému dítěti, na vzájemnou komunikaci a spolupráci mezi pedagogy.

Obecný popis vybraných zařízení

Pro tento průzkum jsem si vybral zařízení pro výkon ústavní výchovy se sídlem na Moravě. Má pod sebou 4 oddělení – pro chlapce a dívky, pro chlapce vyžadující soustavnou intenzivní individuální péči, pro dívky vyžadující soustavnou individuální péči a bytovou jednotku. Pro vyplnění zasláného dotazníku byly vybrány pouze 3 oddělení. Za jednotlivá oddělení zodpovídají jejich vedoucí. A za každou skupinu dva skupinové vychovatelé (muž a žena).. Sociální péči poskytují dětem sociální pracovnice. Zdravotní péči zajišťují externě dorostový lékař, psycholog, psychiatr a dle potřeby odborní lékaři. Celodenní stravování je dětem zajištěno vlastní školní jídelnou. Provoz výchovného ústavu dále zajišťují úseky: ekonomický, provozní, personální.

5 INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT

V poslední kapitole předkládáme analýzu získaných údajů, v níž jsou výsledky z jednotlivých otázek a která dále zodpovídá na otázky stanovené v dílčích cílech průzkumu.

5.1 Odpovědi na jednotlivé otázky z dotazníkového šetření v tabulkách

Otázka č. 1 zjišťovala věk respondentů

Odpovědi:

- a) 15 let b) 16 let c) 17 let d) 18 let

Tab. 2: věk respondentů

	VÚ 1		VÚ 2		VÚ 3		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
a)	12	24	2	8	0	0	14	14
b)	17	34	15	60	13	52	45	45
c)	20	40	8	32	12	48	40	40
d)	1	2	0	0	0	0	1	1
Celkem	50	100	25	100	25	100	100	100

Z dotazovaného souboru byl nejvíce zastoupen věk 16 a 17 let jak u dívek, tak u chlapců. Nejméně respondentů pochází z kategorie 18 let, pouze 1 dívka.

Otázka č. 2 zjišťovala důvody umístění do ústavu

Odpovědi:

- a) záškoláctví b) krádeže c) alkohol d) problémy ve škole e) agrese
f) útěky g) drogy h) problémy doma ch) trestná činnost i) nerespektování autorit
j) špatné chování k) šikana l) nechci uvést důvod m) neznám důvod svého umístění

Tab. 3: důvody umístění do ústavu

Důvody	VÚ 1		VÚ 2		VÚ 3		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
a)	12	24	3	12	7	28	22	22
b)	3	6	0	0	0	0	3	3
c)	1	2	0	0	0	0	1	1
d)	5	10	4	16	4	16	13	13
e)	4	8	7	28	6	24	17	17
f)	5	10	0	0	0	0	5	5
g)	13	26	0	0	0	0	13	13
h)	1	2	8	32	8	32	17	17
i)	1	2	0	0	0	0	1	1
k)	0	0	0	0	0	0	0	0
l)	5	10	3	12	0	0	8	8
m)	0	0	0	0	0	0	0	0
Celkem děti	50	100	25	100	25	100	100	100

Někteří respondenti uváděli jako důvod umístění do ústavu kombinaci více problémů. 8 respondentů naopak nechtělo sdělit důvod umístění a všichni dotazovaní jsou dle výsledků s důvodem svého umístění do výchovného ústavu obeznámeni. Záškoláctví bylo označeno u 22 % respondentů. Druhým důvodem k nařízení ústavní výchovy byla agrese a problémy doma. Tyto možnosti si vybralo shodně 17 % respondentů.

Otázka číslo 3. zjišťovala, zda mají respondenti problém s rizikovým chováním i nyní během pobytu v ústavu

Tab. 4: problémy s rizikovým chováním

	Chlapci		Dívky	
	abs.	%	abs.	%
ano	43	86	35	70
ne	7	14	15	30
celkem	50	100	50	100

Pokud odpovíte „ano“ prosím škrtněte s jakým chováním máte problém (můžete uvést více odpovědí).

- a) záškoláctví b) útěky c) krádeže d) drogy e) agrese

Tab. 5: druhy problémů v ústavním zařízení

	Chlapci		Dívky	
	abs.	%	abs.	%
a)	3	6	2	4
b)	17	34	25	50
c)	2	4	7	14
d)	28	56	16	32
e)	0	0	0	0
celkem	50	100	50	100

S rizikovým chováním má problém i nyní během pobytu v ústavu 43 chlapců (86 %) a 35 dívek (70 %). U obou pohlaví dotazovaných respondentů jsou to více než tři čtvrtiny, což je celkem závažné. Jako nejčastější odpověď chlapci uváděli užívání drog 28 odpovědí, což je 56 %. U dívek se odpovědi shodují, jako důvod umístění do výchovného ústavu uvedly útěky z domu. Tento důvod označily jako nejčastější problém i ve výchovném ústavu 25 odpovědí, což je 50 %.

Otázka číslo 4. zjišťovala, s kým respondenti žijí v domácnosti

Odpovědi:

- a) matka, otec b) matka c) otec
- d) matka, sourozenci e) otec, sourozenci
- f) matka, nevlastní otec g) otec, nevlastní matka
- h) sourozenci ch) pěstouni

Tab. 6: s kým respondenti žijí ve společné domácnosti

Důvody	VÚ 1		VÚ 2		VÚ 3		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
a)	12	24	6	24	7	28	25	25
b)	8	16	2	8	0	0	10	10
c)	1	2	1	4	0	0	2	2
d)	5	10	4	16	4	16	13	13
e)	4	8	7	28	6	24	17	17
f)	5	10	0	0	0	0	5	5
g)	7	14	0	0	0	0	7	7
h)	1	2	0	0	0	0	1	1
ch)	7	14	5	20	8	32	20	20
Celkem děti	50	100	25	100	25	100	100	100

Nejčastěji respondenti uváděli, že žijí v úplné rodině s oběma vlastními rodiči 25 % respondentů a ve 20 % anebo s pěstouny (20 %). Pouze s vlastní matkou a sourozenci žije 13 % dotazovaných a s vlastním otcem a sourozenci 17 % dotazovaných.

Otázka číslo 5. zjišťovala, jaké mají rodiny respondentů možnosti finančního zabezpečení

Odpovědi:

- a) velmi dobrý b) podprůměrný c) chudý d) velmi chudý

Tab. 7: finanční situace rodin respondentů

	Chlapci		Dívky	
	abs.	%	abs.	%
a)	5	10	2	4
b)	28	56	25	50
c)	12	24	17	34
d)	5	10	6	12
celkem	50	100	50	100

Více jak polovina dotazovaných chlapců (28 %) i dívek (25 %) hodnotí finanční stav své rodiny jako podprůměrný ve srovnání s ostatními rodinami. Jako velmi dobrý ho hodnotí pouze 5 chlapců a 2 dívky z dotazovaných respondentů.

Otázka číslo 6. zjišťovala, kdo v rodinách respondentů aktuálně pracuje

Odpovědi:

- a) oba rodiče b) jeden rodič c) nikdo nepracuje d) jiný člen

Tab. 8: zaměstnání v rodinách

	Chlapci		Dívky	
	abs.	%	abs.	%
a)	8	16	10	20
b)	35	70	32	64
c)	4	8	6	12
d)	3	6	2	4
celkem	50	100	50	100

Z tabulky vyplývá, že v rodinách nejčastěji pracuje jen jeden rodič. U chlapců se jednalo o 70 % odpovědí a u dívek o 64 % odpovědí. Je zajímavé, že 8 % chlapců a 12 % dívek uvedlo, že u nich doma nikdo nepracuje, a přesto se nevnímají jako chodí, či finančně nezajištění.

Otázka číslo 7. zjišťovala, zda někdo v rodinách respondentů užívá alkohol nebo drogy

Tab. 9: užívání alkoholu a drog v rodinách respondentů

	Chlapci		Dívky	
	abs.	%	abs.	%
ano	35	70	38	76
ne	15	30	12	24
celkem	50	100	50	100

Z tabulky vyplývá, že v rodinách respondentů není problematika alkoholu nebo drog ničím výjimečným. U chlapců se jednalo o 70 % odpovědí a u dívek o 76 % odpovědí. Je evidentní, že závislosti v různých formách, se nevyhýbají ani dospělým lidem.

Otázka číslo 8. zjišťovala, zda-li respondenti kouří, a jak často, v jakém intervalu

Odpovědi:

- a) ano, každý den b) ano, pouze o víkendu c) ano, jen výjimečně d) ne

Tab. 10: kouření respondentů

	Chlapci		Dívky	
	abs.	%	abs.	%
a)	8	16	10	20
b)	35	70	32	64
c)	4	8	6	12
d)	3	6	2	4
celkem	50	100	50	100

Téměř všichni z dotazovaných uvedli, že patří mezi kuřáky Nejčastěji o víkendech, tuto skutečnost uvedlo 70 % chlapců a 32 % dívek. Mezi nekuřáky se hlásí pouze 3 chlapci a 2 dívky. Kouření je do 18 let zakázáno, je však pravdou, že mládež ve výchovném ústavu kouří. Má to však jistá pravidla, například není možné kdykoliv během dne, ale pouze v určitou dobu. Jak mi potvrdila i jedna pracovnice výchovného ústavu, pro mládež s poruchou chování je lepší, když jsou nastaveny určitá pravidla a hranice. Striktní zákazy v tomto směru zcela postrádají smysl.

Otázka číslo 9. zjišťovala, zda a jak často respondenti požívají alkohol

Odpovědi:

- a) ano, každý den b) ano, pouze o víkendu c) ano, jen výjimečně d) ne

Tab. 11: užívání alkoholu respondenty

	Chlapci		Dívky	
	abs.	%	abs.	%
a)	0	0	0	0
b)	15	30	32	64
c)	34	68	16	32
d)	1	2	2	4
celkem	50	100	50	100

Téměř všichni respondenti uvedli, že jsou uživateli alkoholu. Pouze 1 chlapec a 2 dívky abstinují. Chlapci užívají alkohol výjimečně (68 %) a dívky přiznávají časté užití o víkendech (64 %). Toto zjištění může mít původ ve špatné dostupnosti alkoholu či nedostatku financí.

Otázka číslo 10. s dotazovala na experimentování s drogami

Tab. 12: experimentování s drogami

	Chlapci		Dívky	
	abs.	%	abs.	%
ano	40	80	39	78
ne	10	20	11	22
celkem	50	100	50	100

Pokud jste odpověděli ano, o jakých druh drogy se jednalo?

Odpovědi:

- a) marihuana b) hašiš c) LSD d) plyn e) toluen f) pervitin
g) lysohlávky h) extáze ch) heroin i) kokain

Tab. 13: druhy užívaných drog

	Chlapci		Dívky	
	abs.	%	abs.	%
a)	35	88	27	69
b)	0	0	0	0
c)	0	0	0	0
d)	0	0	0	0
e)	0	0	0	0
f)	5	12	10	25
g)	0	0	0	0
h)	0	0	2	6
ch)	0	0	0	0
i)	0	0	0	0
celkem	40	100	39	100

Nejčastěji mládež vyzkoušela marihuanu, chlapci 35 (88 %) odpovědí, dívky 27 (69 %) odpovědí. Jako druhou nejčastější drogu respondenti uvedli pervitin. Tato droga je návyková již po několika aplikacích. Pervitin vyzkoušelo 12 % chlapců a 25 % dívek.

Otázka číslo 11. zjišťovala, zda byly drogy podle názoru respondent důvodem pro umístění do výchovného ústavu

Tab. 14: názor na zneužívání drog jako důvod umístění do výchovného ústavu

	Chlapci		Dívky	
	abs.	%	abs.	%
ano	36	72	28	56
ne	14	28	22	44
celkem	50	100	50	100

Z výsledků vyplývá, že 36 chlapců (72 %) a 28 dívek (56 %) vnímají užívání návykových látek jako důvod svého umístění do výchovného ústavu.

Otázka číslo 12. zjišťovala, zda respondenti užívají návykové látky i v průběhu pobytu ve výchovném ústavu

Tab. 15: užívání návykových látek při pobytu ve výchovném ústavu

	Chlapci		Dívky	
	abs.	%	abs.	%
ano	28	56	14	28
ne	22	44	36	72
celkem	50	100	50	100

Pokud ano, napište, jaký druh drog užíváte nejčastěji.

Tab. 16: druhy návykových látek užívaných při pobytu ve výchovném ústavu

	Chlapci		Dívky	
	abs.	%	abs.	%
marihuana	24	86	9	64
pervitin	4	14	5	36
celkem	28	100	14	100

Z 28 chlapců a 14 dívek užívá 24 chlapců a 9 dívek marihuanu. Zbytek zneužívá pervitin. Je velmi alarmující, že mládež ve výchovném ústavu užívá návykové látky, které jsou v ústavu zakázané. Zjistil jsem, že mládež neužívá návykové látky v ústavu, ale mimo ústav, při cestě do školy, během školního vyučování (přímo ve škole), nebo na cestě zpět do výchovného ústavu.

5.2 Posouzení platnosti stanovených hypotéz

Získaná data výzkumu sloužila k ověření mnou stanovených hypotéz.

H1 Domnívám se, že rizikové chování má důvod v nefunkční rodině.

Výzkum ukazuje, že respondenti žijí v úplné rodině s oběma vlastními rodiči 25 % respondentů a ve 20 % anebo s pěstouny (20 %). Pouze s vlastní matkou a sourozenci žije 13 % dotazovaných a s vlastním otcem a sourozenci 17 % dotazovaných. Více jak polovina dotazovaných chlapců (28 %) i dívek (25 %) hodnotí finanční stav své rodiny jako podprůměrný ve srovnání s ostatními rodinami. Jako velmi dobrý ho hodnotí pouze 5 chlapců a 2 dívky z dotazovaných respondentů.

Z tabulky vyplývá, že v rodinách nejčastěji pracuje jen jeden rodič. U chlapců se jednalo o 70 % odpovědí a u dívek o 64 % odpovědí. V rodinách respondentů není problematika alkoholu nebo drog ničím výjimečným. U chlapců se jednalo o 70 % odpovědí a u dívek o 76 % odpovědí. K ověření hypotézy směřovala otázka číslo 4, 5, 7.

Hypotéza se potvrdila.

H2 Předpokládám, že nižší socioekonomický status, má vliv na rizikové chování dětí.

Z výzkumu vyplynulo, že 28 % dotazovaných chlapců i 25 % dívek považuje finanční stav rodiny za podprůměrný ve srovnání s ostatními rodinami. Jako velmi dobrý ho hodnotí pouze 5 chlapců a 2 dívky z dotazovaných respondentů.

Z tabulky vyplývá, že v rodinách nejčastěji pracuje jen jeden rodič. U chlapců se jednalo o 70 % odpovědí a u dívek o 64 % odpovědí. K ověření hypotézy směřovala otázka číslo 5, 6.

Hypotéza se potvrdila.

H3 Domnívám se, že u chlapců ve výchovném ústavu se poruchy chování vyskytují častěji než u dívek.

43 chlapců (86 %) a 35 dívek (70 %) má problém s rizikovým chováním i během pobytu ve výchovném ústavu. Z 28 chlapců a 14 dívek užívá 24 chlapců a 9 dívek marihuanu. Zbytek zneužívá pervitin. K ověření hypotézy směřovala otázka číslo 3.

Hypotéza se potvrdila.

H4 Předpokládám, že jako nejčastější poruchu chování během pobytu v ústavu budou chlapci i dívky uvádět užívání návykových látek.

Ve výzkumné šetření uvedlo 28 (35 %) chlapců a 14 (26 %) dívek, že má během pobytu v ústavu problém s užíváním návykových látek. 24 chlapců a 9 dívek uvedlo jako užívanou drogu marihuanu. Zbytek zneužívá pervitin. Chlapci i dívky užívají návykové látky během pobytu v ústavu, ačkoliv je to zakázané. Neužívají je však přímo v ústavu, ale při cestě do školy, během školního vyučování nebo při cestě zpět ze školy. K ověření hypotézy směřovaly otázky číslo 3, 12.

Hypotéza se nepotvrdila.

5.3 Interpretace

Výzkumného šetření se zúčastnilo celkem 100 mladistvých, kteří žijí ve třech vybraných zařízeních pro výkon ústavní výchovy. Pohlaví bylo zastoupeno v počtu 50 chlapců a 50 dívek. Nejčastější věkové zastoupení dotazovaných bylo mezi 16 a 17 rokem.

Otázky z dotazníku směřovaly k ověření mnou stanovených hypotéz, ke zjištění aktuálního stavu výskytu sociálně patologických jevů ve výchovném ústavu. Zda se podílí na rizikovém chování i nižší sociálněekonomický status rodiny.

Jako nejčastější důvod umístění do výchovného ústavu chlapci uváděli záškoláctví (22 %), 17 % zvolilo agresí a problémy doma. S rizikovým chováním má problém i nyní během pobytu v ústavu 43 chlapců (86 %) a 35 dívek (70 %). U obou pohlaví dotazovaných respondentů jsou to více než tři čtvrtiny, což je celkem zarážející. Jako nejčastější odpověď chlapci uváděli užívání drog 28 odpovědí, což je 56 %. Tento důvod označily jako nejčastější problém i ve výchovném ústavu 25 odpovědí, což je 50 %.

Nejčastěji respondenti uváděli, že žijí v úplné rodině s oběma vlastními rodiči 25 % respondentů a ve 20 % anebo s pěstouny (20 %). Pouze s vlastní matkou a sourozenci žije 13 % dotazovaných a s vlastním otcem a sourozenci 17 % dotazovaných. Více jak polovina dotazovaných chlapců (28 %) i dívek (25 %) hodnotí finanční stav své rodiny jako podprůměrný ve srovnání s ostatními rodinami. Jako velmi dobrý ho hodnotí pouze 5 chlapců a 2 dívky z dotazovaných respondentů. Nejčastěji v rodině pracuje pouze jeden člen domácnosti 70 % odpovědí u chlapců a u dívek o 64 % odpovědí. Je zajímavé, že 8 % chlapců a 12 % dívek

uvedlo, že u nich doma nikdo nepracuje, a přesto se nevnímají jako chodí, či finančně nezajištění.

Téměř všichni z dotazovaných uvedli, že patří mezi kuřáky. Nejčastěji k tomu o víkendech, tuto skutečnost uvedlo 70 % chlapců a 32 % dívek. Mezi nekuřáky se hlásí pouze 3 chlapci a 2 dívky. Kouření je do 18 let zakázáno, je však pravdou, že mládež ve výchovném ústavu kouří. Má to však jistá pravidla, například není možné kdykoliv během dne, ale pouze v určitou dobu. Chlapci užívají alkohol výjimečně (68 %) a dívky přiznávají časté užití o víkendech (64 %). Pouze 1 chlapec a 2 dívky abstinují. Z drog nejčastěji mládež vyzkoušela marihuanu, chlapci 35 (88 %) odpovědí, dívky 27 (69 %), a to i během pobytu v ústavu užívá marihuanu 47 % chlapců a 32 % dívek.

Doporučení pro praxi

Co se týče pedagogického působení na děti v ústavní výchově ke zmírnění jejich negativních kriminogenních projevů chování, je vždy nezbytně nutné volit individuální přístup ke každému dítěti. Mít přehled o jeho odlišnostech, zvláštnostech a znát jeho rodinnou anamnézu. Dále je nutný mít trvalý zájem o dítě a dát mu prostor pro jeho ventilaci. I v konfliktu by měl být pedagog pro dítě spojencem a být vnímán jako osoba přátelská a podporující. Křik, moralizování opravdu k ničemu nevede.

Zneužívání návykových látek je označováno jako druhý nejzávažnější problém po agresivním chování. Na dovolenkách je nejčastějším problémem konzumace alkoholu a zneužívání návykových látek.

Jednoznačně pozitivním faktorem je nabízená paleta aktivit pro děti, která funguje jako nespécifická primární prevence. Jedná se o výtvarné, sportovní, vzdělávací, kulturní, sociální, Důležité je mít v tomto směru materiální zajištění s vhodnými pomůckami, kterých se dětem doma nedostávalo. Existuje přímá úměra patologie rodinného prostředí a poškozením dítěte. Platí, že čím lepší je spolupráce s rodinou a čím více může dítě rodinu navštěvovat, tím lépe se s dítětem daří pracovat i v rámci zařízení

Často zdůrazňovaným problémem je kriminalita na internetu, kde se děti objevují v roli pachatele i oběti. Důslednější kontrola nad aktivitou dětí na síti je nicméně znemožňována důrazem na ochranu soukromí dítěte, ze stejného důvodu chybí i podklady pro řádnou statistiku.

Chybí praktická a formální kritéria, která by vymezovala, pro které děti je péče ve výchovných zařízeních vhodná. V některých případech navíc děti stále nejsou dostatečně informovány ohledně umístění a formy péče. Je apelováno na zvýšení úrovně vzdělanosti personálu obecně.

Velmi důležitá je odborná a finanční podpora zařízení v oblasti zajištění intervizí a supervizí, včetně dalšího výcviku pracovníků. Musí být vypracovány vhodné intervenční postupy. Písemné podklady by měly být jednotné a zaměstnanci by měli mít k dispozici manuál pro řešení krizových situací.

Všechny kroky jednotlivých rezortů musí být v souladu. Také si objasnit souvislosti s udělováním negativních výchovných opatření s efektivitou intervence u konkrétního dítěte. Je zřejmé, že v zařízeních, kde se užívá méně restrikcí, je menší agrese, nicméně zase zvýšené užívání návykových látek. Někdy může být agrese také formou úniku. Pokud má být efektivita péče v této oblasti dlouhodobě zlepšena, je třeba tuto oblast začít důsledně sledovat ve spolupráci s příslušnou odbornou obcí.

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zabýval problematikou kriminality dětí a mládeže umístěných v ústavní péči výchovných ústavů a dětských domovů. Jedná se o klienty s poruchami chování. Z médií známe spoustu případů, kdy se mladiství delikventi dokáží brutalitou svých činů vyrovnat dospělým. Na vzniku poruch chování se podílí biologické, psychologické a sociální faktory. Pokud se dítě pohybuje v nevyhovujícím, nepodnětném, nevhodném prostředí, může se to projevit na pozdějším vývoji nežádoucích způsobů chování. Rodina má na každé dítě ten největší vliv. V nefunkčních rodinách dochází k negativnímu působení a dítě si pak může rizikové chování osvojit pomocí nápodoby. Roli zde může hrát i neúplnost rodiny, nedostatek otcovské autority. Děti se snaží různé vzory hledat mimo rodinu. Pokud rodina nefunguje, nemá dobré zázemí, dítě se snadněji dostane do vlivu závadové party, chodí za školu, začne experimentovat s drogami.

Náprava bývá ale složitá a velký důraz je proto kladen na prevenci. Vždy je velmi důležitá spolupráce s rodinou a systémem dalších institucí. Pokud si však rodiče neví s dítětem rady nebo nejeví o dítě zájem, nastupuje stát, úřady, soudy, dítě je umístěno do výchovného ústavu, kde probíhá reedukace, převýchova jedince. Pomocí cílené pedagogické činnosti se snaží pracovníci odstranit poruchy chování, nebo alespoň zmírnit projevy defektního chování u rizikové mládeže. Problém nastává většinou při odchodu z ústavu, děti se nemají kam vrátit. Osvojily si sice nové vzory chování, určitá pravidla, ale pokud se vrátí zpět do nefungující rodiny, lehce můžou sklouznout k rizikovému chování zpět. Chybí mi zde však určitá následná péče o mládež, která odešla z výchovného ústavu. Teď sice napravená, ale bez slibné budoucnosti.

Cílem bakalářské práce bylo přiblížit problematiku kriminality dětí a mládeže ve výchovných ústavech. V práci jsem se zaměřil na vymezení pojmu kriminalita, jejího původu a jejích příčin. Snažil jsem se vykreslit různé pohledy na mladistvé a jejich trestní odpovědnost, jaké jsou možnosti trestů a spouštěcí mechanismy delikventního chování. Dále popisují možnosti prevence, jak možnosti jsou v rámci školy a zařízení pro výkon ústavní výchovy. Výzkum ukazuje, že problematika kriminality v zařízeních ústavní výchovy, tedy v dětských domovech a výchovných ústavech, je velmi ožehavým tématem, který není možné přehlížet.

Domnívám se, že cíl práce se mi podařilo splnit. Tato práce a zejména výsledky její praktické části, by mohly být využita pracovníky výchovného ústavu.

Seznam literatury

1. BĚHOUNKOVÁ, L. *Rozvoj sociálních dovedností ohrožených dětí v institucionální výchově v kontextu přípravy na samostatný život* [rukopis]. 2011.
2. BĚLOHLÁVEK, M. a kol. *Ahoj, Úmluvo*. 1. vyd. Praha: Parta, 2001. 72 s. ISBN 80-85989-91-3.
3. BOURGET, S., GRAVILLONOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici a doma*. Přel. M. Janošková. 1. vyd. Praha: Albatros, 2006. 72 s. ISBN 80-00-01552-8.
4. ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE. *Kvalita výchovně vzdělávací činnosti v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy: tematická zpráva*. Praha: Česká školní inspekce, 2011.
5. ERB, H. H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Přel. J. Stach. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000. 122 s. ISBN 80-86299-22-8.
6. GJURIČOVÁ, J. *Analýza efektivity fungování systému péče o ohrožené děti*. Veřejná správa, Praha: Ministerstvo vnitra ČR. 2008 č. 26-27. ISSN 1213-6581
7. GOLDMANOVÁ, J. *Jak si nenechat ublížit*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. 142 s. ISBN 80-7178-413-3.
8. HÁJKOVÁ, V.; STRNADOVÁ, I. 2010. *Inkluzivní vzdělávání*. 1. vyd. Praha: Grada, 217 s. ISBN 978-80-247-3070-7
9. HOLCR, K. a kol. *Kriminologie*. 1. vydání. Praha: Leges, 2009, 190 s. ISBN 978-80-87212-23-3.
10. CHMELÍK, J. *Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži*. 2. vydání. Praha: Policie České republiky, 1998.
11. HAVLÍK, R., NOVOTNÁ, M., PROKOP, J. *Vybrané kapitoly ze sociologie výchovy a vzdělávání*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1993. 66 s. ISBN 80-7066-781-8.
12. HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. 2010. *Velký psychologický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 797 s. ISBN 978-80-7367-647-6
13. CHRÁSKA, M. *Základy výzkumu v pedagogice*. 1. vyd. Olomouc: VUP, 1993. 257 s. ISBN 80-7067-287-0.
14. JEDLIČKA, R.: Aktuální úloha středisek výchovné péče při prevenci sociálně patologických jevů a poskytování poradenských služeb. *Speciální pedagogika*, 2010, roč. 20, č. 1, s. 32-50. ISSN 1211-2720
15. KLAPILOVÁ, S. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 1. vyd. Olomouc: UP, 1996. 63 s. ISBN 80-7067-669-3.
16. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 3. vydání. Praha: Portál, 2011. ISBN 80-7367-014-3.

17. KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. *Vzpouora deprivantů*. 1. vyd. Praha: Galén, 2016. 303 s. ISBN 80-7262-410-5.
18. KRIEGELOVÁ, M.: *Záměrné sebepoškozování v dětství a adolescenci*, Praha 2008
19. KUSÁK, P., DAŘÍLEK, P. *Pedagogická psychologie – A*. 2. vyd. Olomouc: VUP, 2001. 234 s. ISBN 80-224-0294-7.
20. LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Vyd. 4. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.
21. MATOUŠEK O.; KROFTOVÁ A. *Mládež a delikvence*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998, 336 s. ISBN 80-7178-226-2.
22. MATOUŠEK, Oldřich. MATOUŠKOVÁ, Andrea. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 3. vydání. Praha: Portál, 2013, 344 s. ISBN 978-80-7367-825-8.
23. MIOVSKÝ, M. a kol. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. 1.vyd. Praha: Sdružení SCAN, 2010. ISBN 978-80-87258-47-7.
24. MV ČR: *Identifikace zásadních problémů v oblasti sociálního vyloučení*, zpráva MV ČR, Praha 2014. <http://www.mvcr.cz/soubor/identifikace-zasadnich-problemu-pdf.aspx>
25. PÁVKOVÁ, J. a kol: *Pedagogické ovlivňování volného času: Současné trendy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2008, 240 s. ISBN 978-80-7367-473-1
26. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
27. SCHELLEOVÁ, I. a kol. *Právní postavení mladistvých*. 1. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2014, 250 s. ISBN 80-86432-82-3.
28. ŠÁMAL, P. *Trestní právo hmotné*. 8. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2016, 1052 s. ISBN 978-80-7552-359-4
29. ŠTĚCHOVÁ, M. a VEČERKA, K. *Systémový přístup k prevenci kriminality mládeže*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2014. ISBN 978-80-7338-140-0.
30. VALIŠOVÁ, A. a kol. *Autorita ve výchově*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2016. 185 s. ISBN 80-7184-857-3.
31. VEČERKA, K.; HOLAS, J.; ŠTĚCHOVÁ, M. *Problémové děti ve školských výchovných zařízeních*. Praha: MUTA BENE, 2001.
32. WEBSTER-DOYLE, Terrence. *Proč mě pořád někdo šikamuje?- rady, jak zvládat malé tyrany*. Přeložil Pavel KAAS. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-804-5.

33. VOJTOVÁ, V. 2010. Inkluzivní vzdělávání žáků v riziku a s poruchami chování jako perspektiva kvality života v dospělosti. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 330 s. ISBN 978-80-210-5159-1
34. ZOUBKOVÁ, I.; NIKL, J.; ČERNÍKOVÁ, V. *Kriminalita mládeže*. 1. vydání. Praha: Policejní akademie České republiky, 2012, 89 s. ISBN 80-7251-070-3.
35. Vyhláška č. 334 ze dne 22. září 2003, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-334>
36. ČESKO. Zákon č. 109 ze dne 5. února 2002 O výkonu ústavní výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů In: Sbírka zákonů České republiky. 2002, částka 46, s. 5388-5419. Dostupný také z <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/zakon-c-109-2002-sb-o-vykonu-ustavni-vychovy-nebo-ochranne>
37. ČESKO. Zákon č. 40 ze dne 8. ledna 2009 Trestní zákoník In: Sbírka zákonů České republiky. 2009, částka 34, s. 4311-4339. Dostupný také z <https://www.kurzy.cz/zakony/40-2009-trestni-zakonik/>
38. ČESKO. Zákon č. 257 ze dne 14. července 2000 O probační a mediační službě In: Sbírka zákonů České republiky. 2000, částka 32, s. 3444-3451. Dostupný také z <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-257>

Další použité zdroje:

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky [online]. MŠMT: ©2020 [cit. 13.7.2021]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/prevence>

Policie České republiky. *Informační servis – kriminalita* [online]. 15.1.2020 [cit. 4.2.2020]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2019.aspx>

Seznam zkratk a symbolů

V této práci jsou použity tyto slovní zkratky využívaných pojmů:

ČSÚ - Český statistický úřad

DD – dětský domov

DNA - genetická informace organismu

ESPAD - Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách

ETR – Evidence trestního řízení

EU-SILC - statistiky Evropské unie v oblasti příjmů a životních podmínek

IS - informační systém

MŠMT - Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

OSP - Orgán sociálně právní ochrany dětí

PP – preventivní program

SVI - systém včasné intervence

SVP – středisko výchovné péče

ŠVP – školní vzdělávací program

TČ - trestný čin

VÚ – výchovný ústav

Seznam obrázků

Obrázek 1: Pomůcka k tvorbě minimálního preventivního programu.....	23

Seznam grafů

Graf 1 Pohlaví respondentů.....	38

Seznam tabulek

Tabulka 1: Složení vzorku respondentů podle zařízení a pohlaví.....	38
Tabulka 2: Věk respondentů.....	40
Tabulka 3: Důvody umístění do ústavu.....	41
Tabulka 4: Problémy s rizikovým chováním.....	41
Tabulka 5: Druhy problémů v ústavním zařízení.....	42
Tabulka 6: S kým respondenti žijí ve společné domácnosti.....	43
Tabulka 7: Finanční situace rodin respondentů.....	43
Tabulka 8: Zaměstnání v rodinách.....	44
Tabulka 9: Užívání alkoholu a drog v rodinách respondentů.....	44
Tabulka 10: Kouření respondentů.....	45
Tabulka 11: Užívání alkoholu respondenty.....	45
Tabulka 12: Experimentování s drogami.....	46
Tabulka 13: Druhy užívaných drog.....	46
Tabulka 14: Názor na zneužívání drog jako důvod umístění do výchovného ústavu.....	47
Tabulka 15: Užívání návykových látek při pobytu ve výchovném ústavu.....	47
Tabulka 16: Druhy návykových látek užívaných při pobytu ve výchovném ústavu.....	47

Seznam příloh

Příloha 1 – Dotazník zaměřený na kriminalitu dětí a mladistvých v prostředí ústavní výchovy

.....
.....

Děkuji za Tvůj čas.